

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของนักเรียนด้านคุณค่าศิลปะท้องถิ่น เป็นการวิเคราะห์องค์ความรู้ด้านศิลปะท้องถิ่นที่มีในชุมชน และวิเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของนักเรียนด้านคุณค่าศิลปะท้องถิ่น ผู้วิจัยได้ศึกษา ค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร ตำราและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง นำเสนอโดยแบ่งเป็น 4 หัวข้อดังนี้

1. สาระสำคัญของศิลปะท้องถิ่นในชุมชน
 - 1.1 นิยามความหมายและลักษณะของศิลปะท้องถิ่น
 - 1.2 คุณค่าและความสำคัญของศิลปะท้องถิ่น
 - 1.3 ศิลปะท้องถิ่นด้านศิลปหัตถกรรม
2. ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในฐานะแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญ
 - 2.1 ความหมายและความสำคัญของแหล่งเรียนรู้
 - 2.2 ประเภทของแหล่งเรียนรู้
 - 2.3 ความหมายและความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 2.4 ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 2.5 องค์ประกอบและแหล่งกำเนิดของภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 2.6 ประเภทหรือสาขาภูมิปัญญาท้องถิ่น
3. สาระสำคัญของศิลปะและแนวคิดทฤษฎีสำหรับการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน
 - 3.1 ความหมายของศิลปะตามทัศนะของผู้รู้
 - 3.2 ขอบข่ายงานศิลปะ
 - 3.4 หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ
 - 3.4.1 ความสำคัญ
 - 3.4.2 วิสัยทัศน์
 - 3.4.3 คุณภาพของนักเรียน
 - 3.4.4 สาระและมาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้นที่ 3 กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ
(สาระที่ 1 ทศนศิลป์)
 - 3.4.4.1 มาตรฐาน ศ 1.1
 - 3.4.4.2 มาตรฐาน ศ 1.2

3.5 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของนักเรียน

3.5.1 ความหมายของการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้

3.5.2 แนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของนักเรียน

4. กรอบแนวคิดในการวิจัย

1. สาระสำคัญของศิลปะท้องถิ่นในชุมชน

1.1 นิยามความหมายและลักษณะของศิลปะท้องถิ่น

ราชบัณฑิตยสถาน(2542 :1102) กล่าวถึงศิลปะท้องถิ่นว่า เป็นศิลปะแขนงต่างๆ ที่ชาวบ้านได้สร้างสรรค์ขึ้นจากการเรียนรู้และฝึกปรือในครอบครัวหรือในหมู่บ้าน เป็นงานสร้างสรรค์ของชาวบ้าน และได้พัฒนาปรับปรุงอย่างต่อเนื่องหลายชั่วอายุคน

วุฒิ วัฒนสิน (2541 : 77) ให้ความหมายของศิลปะท้องถิ่นว่า ศิลปะคือผลงานที่เกิดจากความคิดสร้างสรรค์และความพากเพียรของมนุษย์ สามารถสื่อถึงความรู้สึก ความปรารถนา อารมณ์ ปัญญา และความคิดด้วยรูปแบบที่งดงามไพเราะจนเกิดอารมณ์สะเทือนใจ ส่วนความหมายของท้องถิ่น หมายถึง กลุ่มชนใดกลุ่มชนหนึ่ง มีเอกลักษณ์เฉพาะตนร่วมกัน

วัฒนะ จูฑะวิภาต (2535 : 25) กล่าวว่า ศิลปะท้องถิ่นเป็นงานศิลปะที่มีความงาม ความเรียบง่าย เกิดจากผลิตรกรรมของชาวบ้าน มีคุณค่าทางด้านความงามและประโยชน์ใช้สอย

มโน พิสุทธิรัตนานนท์ (2539 : 76) กล่าวถึงศิลปะท้องถิ่นหรือศิลปกรรมท้องถิ่นว่า เป็นงานช่างฝีมือหรือช่างศิลป์ ใช้วัสดุในท้องถิ่นในการประดิษฐ์หรือสร้าง ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญคือ ความคิด ฝีมือ ความเรียบง่าย ประโยชน์ใช้สอยและความงามบนพื้นฐานของธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม สังคม ขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อ มีความหมายต่อการดำรงชีวิต เป็นศิลปกรรมที่มีการศึกษาและสืบสานในเชิงวัฒนธรรม

ดังนั้นศิลปะท้องถิ่น หมายถึง ผลงานด้านศิลปวิทยาแขนงต่างๆ ของปราชญ์ท้องถิ่นที่ใช้ความรู้ ความเข้าใจ ความคิด ทักษะและฝีมือ สร้างสรรค์ผลงานให้มีความงดงามทางสุนทรียภาพ ประโยชน์ใช้สอย และมีเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น

1.2 คุณค่าและความสำคัญของศิลปะท้องถิ่น

ศิลปะท้องถิ่นเป็นรูปแบบของฐานความคิด คติ ความเชื่อทางงานช่างที่มีลักษณะเฉพาะในด้านทักษะ และการรับรู้ทางศิลปะที่ปรับให้เข้ากับปัจจุบัน ดังนั้นลักษณะเฉพาะของศิลปะท้องถิ่นจะไม่มีลักษณะเชิงวิชาการ แต่เป็นกิจกรรมทางประวัติศาสตร์ เป็นบันทึก

ปรากฏการณ์ที่สำคัญและมีคุณค่าสูง ศิลปะท้องถิ่นเป็นกระบวนการพัฒนาศิลปะหลายสาขา คุณค่าด้านความงามของศิลปะท้องถิ่นคือสุนทรียภาพจากวิถีชีวิตพื้นฐานของชุมชน สุนทรียภาพของวิถีชีวิตมีคุณค่าความงามที่น่าสนใจ ประชาชนท้องถิ่นสร้างสรรค์ผลงานที่มีความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะเฉพาะของงานศิลปะสาขาต่างๆ กับโครงสร้างสังคมทางวัฒนธรรมของชุมชน บ่งบอกความเป็นเอกลักษณ์และความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม ประการสำคัญงานศิลปะท้องถิ่นเป็นไปเพื่อตอบสนองวิถีชีวิตในท้องถิ่น และเพื่อประโยชน์ใช้สอยที่ตอบสนองต่อความจำเป็นของท้องถิ่น (Beker Jean Angela, 1991 : 10 Leptak Lefrcy Lynn, 1991 : 38 Abusabib Mohamed Abdel Rahmen, 1995 : 48 วชิษฐ์ นาสารี, 2544 : 94)

จากผลการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับคุณค่าศิลปะท้องถิ่นพบว่า ศิลปะท้องถิ่นมีคุณค่ามากที่สุดในด้านความงามหรือรูปแบบการจัดองค์ประกอบ และการถ่ายทอดความรู้สึก ศิลปะท้องถิ่นเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ ที่สะท้อนความคิดสร้างสรรค์ และวัฒนธรรมเกี่ยวกับคติความเชื่อตามหลักพระพุทธศาสนา (ปณัตต์ แสงสว่าง, 2541 : 98) นอกจากนี้คุณค่าของศิลปะท้องถิ่นที่ปรากฏในชุมชน จะมีคุณค่าด้านคุณธรรมจริยธรรมโน้มนำไปสู่การทำความดีแฝงด้วยคติสอนใจ คุณค่าด้านบุคลิกภาพและอารมณ์ คุณค่าด้านการเรียนรู้จากพฤติกรรมทางศิลปกรรม และคุณค่าด้านการเรียนรู้จากพฤติกรรมทางสังคม หากชุมชนเรียนรู้คุณค่าศิลปะท้องถิ่นเชื่อมโยงความคิดกับประวัติศาสตร์ และความรู้ที่เป็นรากฐานดั้งเดิมของตน จะก่อให้เกิดความเข้าใจ การตัดสินใจ ความมั่นใจ ความภาคภูมิใจ ความมีเกียรติ การมีอาชีพ ส่งผลให้เกิดทัศนคติที่ดีต่อตนเองในเชิงบวก และหากชุมชนเกิดความคุ้นเคยกับแบบแผนทางสังคม ก่อให้เกิดความเชื่อมั่น การยอมรับ การปรับตัวต่อพฤติกรรมภายในชุมชน ความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน และเกิดความผูกพันกับชุมชนมากขึ้น (ศักดิ์ชัย เกียรตินาคินทร์, 2542 : 44 วชิษฐ์ นาสารี, 2544 : 93 - 104)

ดังนั้นคุณค่าศิลปะท้องถิ่นเป็นคุณค่าความงามทางสุนทรียภาพที่ประกอบด้วยรูปความคิดในการจัดวางองค์ประกอบทางศิลปะ การถ่ายทอดความรู้สึกของประชาชนท้องถิ่น และประโยชน์ใช้สอยที่เหมาะสมกับการดำรงชีวิตของคนในท้องถิ่น ก่อให้เกิดความภูมิใจ ความรักท้องถิ่น และสามารถนำไปประกอบเป็นอาชีพได้

1.3 ศิลปะท้องถิ่นด้านศิลปหัตถกรรม

ศิลปหัตถกรรม หมายถึง งานฝีมือต่างๆ เช่น การจักสาน การทอ การจัดและประดิษฐ์ดอกไม้สดและดอกไม้แห้ง งานใบตอง งานหวาย การแกะสลักผลไม้ การแกะสลักเครื่องใช้ การร้อยมาลัย การทำเครื่องดนตรี การผูกผ้าหรือจับผ้า การสานทองเหลือง และรวมถึงงานช่างสิบหมู่ของไทย เป็นงานศิลปะที่มีความงาม ความเรียบง่าย ที่เกิดจากฝีมือและภูมิปัญญา

ของช่างเพียงคนเดียวหรือมากกว่าหนึ่งหรือเป็นผลิตรกรรมของชาวบ้าน ส่วนใหญ่งานศิลปะหัตถกรรมจะคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยในการดำรงชีวิต และประกอบด้วยความงดงาม ซึ่งงานศิลปะหัตถกรรมบางชนิดมีการพัฒนารูปแบบสืบต่อกันมานานหลายชั่วชีวิต อาจเป็นเวลาร้อยปี หรือนับพันปี (วุฒิ วัฒนสิน, 2541 : 77 ยุพา ทรัพย์อุไรรัตน์, 2536 : 123 วัฒนะ จุฑะวิภาต, 2535 : 77 ชาญณรงค์ พรุ่งโรจน์, 2543 : 12 วิบูลย์ ลีสุวรรณ, 2542 : 16)

วิบูลย์ ลีสุวรรณ (2542 : 36 - 38) กล่าวถึง ศิลปะหัตถกรรมว่า มีลักษณะดังนี้

1. สร้างโดยช่างผู้ผลิตงานศิลปะหัตถกรรม อาจเป็นชาวบ้านธรรมดาหรือช่างพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่นหรือเรียกว่าปราชญ์ท้องถิ่น โดยไม่มีเจตนาจะสร้างผลงานของตนให้เป็นศิลปะ หากแต่คุณค่าทางศิลปะที่ปรากฏ เป็นผลที่เกิดจากการทำซ้ำๆ เป็นจำนวนมากจนเกิดความชำนาญ คัดแปลงแก้ไขจนได้ผลงานที่มีความสมบูรณ์ที่สุดเท่าที่จะทำได้

2. สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวันของท้องถิ่น เมื่อผลิตได้มากเกินความต้องการ จึงจะจำหน่ายให้ผู้อื่นหรือแลกเปลี่ยนกับปัจจัยในการดำรงชีวิตอื่นๆ

3. สร้างเป็นจำนวนมากและมีราคาที่เหมาะสมหรือมีราคาต่ำ

4. มีรูปแบบเรียบง่ายตามสภาพของผู้สร้าง ตลอดจนใช้วัสดุเท่าที่จะหาได้ในท้องถิ่น ทำให้งานศิลปะหัตถกรรมมีความงามประสานกับความเรียบง่าย

5. มีลักษณะเฉพาะท้องถิ่น ที่เกิดจากความจำกัดในด้านวัสดุและความสามารถของปราชญ์ท้องถิ่น ตลอดจนรูปแบบที่นิยมกันในท้องถิ่นนั้น

6. สร้างด้วยมือ โดยปราศจากเครื่องจักรเข้ามาเกี่ยวข้อง

วุฒิ วัฒนสิน (2541 : 78) ได้สรุปว่า ศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้าน นอกจากจะสนองตอบความต้องการของมนุษย์ทางด้านจิตใจเมื่อได้สัมผัสความงามแล้ว จุดเด่นของงานศิลปะหัตถกรรมจะเป็นการตอบสนองความต้องการของมนุษย์ด้านร่างกาย เพื่อนำมาใช้สอยในชีวิตประจำวัน ศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นงานประยุกต์ศิลป์ ซึ่งจะเน้นประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก รองลงมาเพื่อความสวยงาม ศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้านจะไม่นิยมการเปลี่ยนแปลงพัฒนาในด้านรูปทรงที่เป็นเอกลักษณ์ แต่จะเพิ่มเติมและตกแต่งให้ดูแปลกตาขึ้นด้วยสีสันทึบและลวดลาย ศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้านจะมีความเป็นสากล ทั้งในระดับประเทศและระดับนานาชาติ

Kolar and Walter W. (1979 : 69 - 92) กล่าวว่า ศิลปะหัตถกรรมท้องถิ่นจะมีลักษณะที่แสดงถึงภูมิหลัง การสร้าง การออกแบบ รูปร่าง สี สัน เรืองราว ลวดลาย และการใช้งาน เกิดการถ่ายทอดเทคนิคงานฝีมือจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง โดยเชื่อมโยงกับวิถีชีวิต และมีความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น

ดังนั้นศิลปหัตถกรรมจึงเป็นผลงานด้านศิลปวิทยาของปราชญ์ท้องถิ่น ที่สร้างสรรค์ด้วยมือเป็นหลัก โดยใช้ความรู้ ความเข้าใจ ความคิด ทักษะและฝีมือ สร้างสรรค์ให้ผลงานมีเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น ประโยชน์ใช้สอยในการดำรงชีวิตและความงดงามทางสุนทรียภาพ

2. ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในฐานะแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญ

2.1 ความหมายและความสำคัญของแหล่งเรียนรู้

แหล่งเรียนรู้ คือ สิ่งต่างๆ รอบตัวที่สนับสนุนให้นักเรียนไปเรียน ใฝ่รู้ แสวงหาความรู้ และเรียนรู้ด้วยตนเองตามอัธยาศัยอย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง แหล่งเรียนรู้ช่วยขยายแนวคิดในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เสริมสร้างให้นักเรียนเกิดกระบวนการการเรียนรู้และเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ เมื่อได้ปฏิสัมพันธ์ด้วยประสาทสัมผัส จะทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ความเท่าทัน ความเป็นไปและความเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่างๆ รอบตัว ช่วยให้เห็นโลกทันเหตุการณ์ สามารถดำรงชีวิตอยู่ในโลกของการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเป็นสุข แหล่งเรียนรู้เป็นแหล่งข้อมูลข่าวสารที่มีอยู่ในชุมชน ได้แก่ สถานที่หรือสถาบันที่รัฐหรือประชาชนจัดตั้งขึ้น ที่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ เหตุการณ์หรือสถานการณ์ต่างๆ เช่น อุทยานการศึกษาในวัดและในชุมชน อุทยานประวัติศาสตร์ อุทยานแห่งชาติทางทะเล อุทยานแห่งชาติในท้องถิ่น แถบ ภูเขา ศูนย์วัฒนธรรม ศูนย์ศิลปาชีพ ศูนย์เยาวชน ศูนย์หัตถกรรมชุมชน หอสมุด ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์สถาน พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติเกี่ยวกับสัตว์ พืช ดิน หิน แร่ หรือเป็นสถานที่ที่มีอยู่แล้ววิถีชีวิตและการทำมาหากินในชุมชน เช่น วัด โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญในวัด ซึ่งเป็นสถานที่ทำบุญตามประเพณี ตลาด ร้านขายของชำ ลานนวดข้าว โรงงานขนาดเล็กในหมู่บ้าน ป่า ห้วย หนอง คลอง บึงที่ชาวบ้านมาหาอาหาร เก็บหน่อไม้ เก็บเห็ด หาปลา สื่อเทคโนโลยีและสื่อเอกสารสิ่งพิมพ์ต่างๆ ที่มีอยู่ในโรงเรียนและชุมชน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ ภาพสไลด์ โปรแกรมสำเร็จรูป ภาพยนตร์ หุ่นหรือโมเดลจำลอง ของจริง หนังสือสารานุกรม วารสาร ตำรายาพื้นบ้าน ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ภาพถ่าย เป็นต้น นอกจากนี้แหล่งเรียนรู้ หมายถึง ความรู้ ความชำนาญ ความเชี่ยวชาญ ความคิดเห็น ความรู้สึกของบุคคลผู้ที่มีความรู้ด้านต่างๆ ในชุมชน เช่น ผู้นำทางศาสนา เกษตรกร ศิลปิน หมอพื้นบ้าน ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน (กรมวิชาการ, 2545 : 20 ไพพรรณเกียรติโชติชัย, 2541 : 104 สุวิทย์ มูลคำ และอรทัย มูลคำ, 2545 : 107 – 108)

ด้านคุณค่าและความสำคัญของแหล่งเรียนรู้นั้น แหล่งเรียนรู้ทำให้นักเรียนได้รับประสบการณ์ตรง สัมผัสสภาพความเป็นจริง ก่อให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างการเรียนรู้ในห้องเรียนกับสภาพความเป็นจริงได้อย่างเป็นรูปธรรมสูงกว่าการบรรยายในชั้นเรียน การที่นักเรียนได้ออกไป

ศึกษาสิ่งต่างๆ จากแหล่งเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของนักเรียน ย่อมจะทำให้ นักเรียนสามารถพิสูจน์ความรู้ในบทเรียนได้ด้วยตนเอง เกิดมโนคติที่ถูกต้องและกระจำจรัส นักเรียนเข้าใจตนเองและบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องกับตน เกิดทัศนคติ จินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ที่ดี ซึ่งส่งผลให้นักเรียนได้รับการเสริมแรงให้อยากเรียนมากขึ้น แหล่งเรียนรู้ยังสามารถพัฒนาทักษะการวางแผน การประสานงาน กระบวนการกลุ่ม การแสวงหาความรู้ การสรุปองค์ความรู้ รวมทั้งส่งเสริมการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมด้านต่างๆ ทั้งความรับผิดชอบ ความเสียสละ ความสามัคคี ความตรงต่อเวลา เป็นต้น แหล่งเรียนรู้ทำให้นักเรียนคุ้นเคยและเห็นคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เกิดความรักและหวงแหน ที่จะร่วมกันดูแลรักษาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างคุ้มค่า นอกจากนั้นการใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชนได้เสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียนและชุมชนอีกด้วย (นิพนธ์ สุขปริณี, 2539 : 65 สุวิทย์ มูลคำ และอรทัย มูลคำ, 2545 : 112)

ดังนั้นแหล่งเรียนรู้ หมายถึง บริบทรอบตัวที่มีข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ต่างๆ ซึ่งส่งผลให้นักเรียนเกิดความกระจำจรัสในการเรียนรู้ สามารถพิสูจน์ความรู้ในบทเรียนได้ด้วยตนเอง ก่อให้เกิดทัศนคติ จินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ สามารถพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ส่งเสริมทักษะด้านต่างๆ ให้กับนักเรียน นอกจากนี้ยังทำให้นักเรียนเกิดความรักความหวงแหน ร่วมกันอนุรักษ์ ใช้ประโยชน์จากแหล่งเรียนรู้อย่างคุ้มค่า และเป็นการเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียนและชุมชน

2.2 ประเภทของแหล่งเรียนรู้

บริบทรอบตัวที่มีในชุมชนไม่ว่าจะเป็นสถานที่ ปรากฏการณ์ เหตุการณ์ กิจกรรม สถานการณ์ต่างๆ ความรู้ความสามารถ ความรู้สึก ความคิดเห็น ทักษะความชำนาญของบุคคลในท้องถิ่น สื่อเอกสารหรือบันทึกต่างๆ ล้วนแล้วแต่เป็นแหล่งเรียนรู้ทั้งสิ้น จึงมีผู้จัดประเภทแหล่งเรียนรู้ไว้หลายท่าน ดังนี้

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2547 : 20) จัดประเภทแหล่งเรียนรู้ไว้ 2 ลักษณะ ดังนี้

1) จัดตามลักษณะของแหล่งเรียนรู้

1.1) แหล่งเรียนรู้ตามธรรมชาติ เป็นแหล่งเรียนรู้ ที่นักเรียนจะศึกษาหาความรู้ได้จากสิ่งที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติ เช่น แม่น้ำ ภูเขา ป่าไม้ ลำธาร กรวด ดิน หิน ทราย ชายทะเล เป็นต้น

1.2) แหล่งเรียนรู้ที่มนุษย์สร้างขึ้น เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มนุษย์สร้างเพื่อสืบทอด ศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนเทคโนโลยีและสิ่งอำนวยความสะดวกของมนุษย์ เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ พิพิธภัณฑ์ ห้องสมุดประชาชน สถาบันการศึกษา สวนสาธารณะ ตลาด บ้านเรือน ที่อยู่อาศัย สถานประกอบการ เป็นต้น

2) จัดตามแหล่งที่ตั้งของแหล่งเรียนรู้

2.1) แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน เดิมจะมีแหล่งเรียนรู้หลัก ได้แก่ ครู อาจารย์ ห้องเรียน ห้องสมุด ต่อมามีการพัฒนาเป็นห้องปฏิบัติการต่างๆ เช่น ห้องปฏิบัติการวิทยาศาสตร์ ห้องปฏิบัติการทางภาษา ห้องปฏิบัติการคอมพิวเตอร์ ห้องโสตทัศนศึกษา ห้องจริยธรรม ห้องศิลปะ เป็นต้น ตลอดจนการใช้อาคารสถานที่บริเวณและสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน เช่น ห้องอาหาร สนาม ห้องน้ำ สวนดอกไม้ สวนสมุนไพร แหล่งน้ำในโรงเรียน เป็นต้น

2.2) แหล่งเรียนรู้ในชุมชน ครอบคลุมทั้งด้านสถานที่และบุคคล ซึ่งอาจอยู่ใน ชุมชนใกล้เคียงโรงเรียนที่โรงเรียนพานักเรียนไปศึกษาหาความรู้ เช่น แม่น้ำ ภูเขาชายทะเล วัด ตลาด ห้องสมุดประชาชน สถานีตำรวจ สถานีอนามัย สวนสาธารณะ สวนสัตว์ ฟาร์ม สวนผัก สวนผลไม้ แหล่งทอผ้า ร้านอาหาร คนตรีพื้นบ้าน การละเล่นพื้นเมือง เทคโนโลยีพื้นบ้าน เทคโนโลยีในชีวิตประจำวัน แหล่งข้อมูลข่าวสารต่างๆ เป็นต้น

สุวิทย์ มูลคำ และอรทัย มูลคำ (2544 : 160) จำแนกแหล่งเรียนรู้ 2 ประเภท ดังนี้

1) แหล่งเรียนรู้ประเภทบุคลากร ประกอบด้วยบุคลากรทั้งภายใน และภายนอก สถานศึกษา ซึ่งมีความเชี่ยวชาญหลากหลายสาขาอาชีพ

2) แหล่งเรียนรู้ประเภทสถานที่ หมายถึง ตัวอาคาร สถานที่ ตำรา หนังสือ เอกสาร ตลอดจนโสตทัศนอุปกรณ์ วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ในสถานที่นั้นๆ ด้วย

นิพนธ์ สุขปรีดี (2539 : 74) จัดประเภทแหล่งเรียนรู้ได้ 3 ประเภท ดังนี้

1) แหล่งเรียนรู้ประเภทท้องถิ่น หมายถึง วัสดุหรืออุปกรณ์ที่หาง่ายในท้องถิ่น ครู และนักเรียนสามารถนำมาดัดแปลงใช้ในกระบวนการเรียนการสอนได้ เช่น ใบไม้ ก้อนหิน ดิน แร่ กระดาษ เปลือกหอย ต้นกก เศษไม้ เหยี่ยวโบราณ เป็นต้น

2) แหล่งเรียนรู้ประเภทบุคคล หมายถึง บุคลากรในท้องถิ่น ที่ครูและนักเรียน สามารถเชิญมาให้ความรู้ในโรงเรียน หรือออกไปพบปะ พูดคุย สัมภาษณ์ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นายอำเภอ ตำรวจ ทหาร นายกษัตริย์ พระสงฆ์ พ่อค้าแม่ค้า พนักงานไฟฟ้า เจ้าพนักงาน อำเภอ แพทย์ เป็นต้น

3) แหล่งเรียนรู้ประเภทสถานที่ หมายถึง อาคารบริเวณก่อสร้าง รวมทั้งวัสดุอุปกรณ์ในท้องถิ่นที่ครูและนักเรียนสามารถออกไปศึกษาหาความรู้ ให้ได้มาซึ่งคำตอบกับเป้าหมายของการเรียนการสอนได้ เช่น สำนักงานไปรษณีย์ โรงไฟฟ้า โรงประปา ที่ว่าการอำเภอ ค่ายทหาร วัด สถานีตำรวจ โรงพยาบาล โรงเรียน หอสมุดประชาชน โรงงาน สวน ไร่นา แม่น้ำ ภูเขา เป็นต้น

4) แหล่งเรียนรู้เฉพาะกิจ หมายถึง กิจกรรมของชุมชนในท้องถิ่น ที่จัดขึ้นในเวลาและโอกาสที่เหมาะสม นักเรียนและครูสามารถออกไปศึกษาได้จากชุมชน ได้แก่ กิจกรรมในวันสำคัญต่างๆ ของไทย เช่น วันปืยมหาราช วันสงกรานต์ วันขึ้นปีใหม่ วันเฉลิมพระชนมพรรษา วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา และกิจกรรมวันสำคัญทางศาสนาอิสลาม หรือประเพณีวัฒนธรรมที่ปฏิบัติสืบมาของท้องถิ่น เป็นต้น

ศรีสกุล วิบูลย์วงศ์ (2544 : 22) กล่าวว่า ประเภทของแหล่งเรียนรู้ในการจัดการเรียนการสอน ได้แก่ ประเภทบุคคลที่มีความรู้ความสามารถในเรื่องต่างๆ ประเภทสถานที่ที่มนุษย์สร้างขึ้นและสถานที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ประเภทวัสดุอุปกรณ์ เอกสาร สิ่งตีพิมพ์ และประเภทกิจกรรมหรือการกระทำต่างๆ ของมนุษย์ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณี

ดังนั้นประเภทของแหล่งเรียนรู้สามารถแบ่งได้ 4 ประเภท ดังนี้ 1) ประเภททรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ต้นไม้ แม่น้ำ ภูเขา น้ำตก ก้อนกรวด ก้อนหิน ดิน ทราย ชายทะเล 2) ประเภทบุคคล ได้แก่ บุคลากรทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษา ซึ่งมีความเชี่ยวชาญหลากหลายอาชีพ 3) ประเภทอาคารสถานที่ ได้แก่ อาคารสิ่งก่อสร้างที่มนุษย์สร้างขึ้น รวมถึงสิ่งแวดล้อมและวัสดุอุปกรณ์ในสถานที่นั้นๆ ด้วย เช่น วัด สำนักงานไปรษณีย์ สถานีอนามัย สถานีตำรวจ พิพิธภัณฑ์ ตลาด บ้านเรือน สวนสาธารณะ และ 4) ประเภทกิจกรรมสำคัญทั้งกิจกรรมทางศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม กิจกรรมตามประเพณีวัฒนธรรมที่ปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา รวมถึงกิจกรรมในวันสำคัญของไทย เช่น กิจกรรมวันพ่อแห่งชาติ กิจกรรมวันปืยมหาราช กิจกรรมวันแม่แห่งชาติ กิจกรรมวันสงกรานต์ กิจกรรมวันถือศีลอดของศาสนาอิสลาม กิจกรรมประเพณีทำบุญสารทเดือนสิบของภาคใต้ เป็นต้น

2.3 ความหมายและความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญา(Wisdom) หรือภูมิปัญญาพื้นบ้านหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2541 : 11 นิคม ชมพูลอง, 2545 : 10) เป็นคำเรียกสำหรับความรู้ความสามารถ และทักษะการดำรงชีวิตจากประสบการณ์ ผ่านกระบวนการของความคิดสร้างสรรค์ หรือการใช้แก้ปัญหาให้

เกิดผลสำเร็จมาแล้ว มีความสลับซับซ้อนหลายมิติ ภูมิปัญญาเป็นรูปธรรม เป็นความสำนึก ความคิด ความจำ เป็นสิ่งที่อยู่ในตัวเราหรือทุกคนที่อยู่รอบตัวเรา สิ่งเหล่านี้ได้ถูกสร้างสมไว้เป็น ระยะเวลาานาน แต่สามารถมองเห็นได้จากการแสดงออก การประพศติปฏิบัติและผลผลิตที่เกิดขึ้น ภูมิปัญญาของมนุษย์เป็นความผูกพันอย่างแนบแน่นระหว่างภูมิปัญญากับท้องถิ่น หรือความรู้กับ ระบบนิเวศของท้องถิ่น ภูมิปัญญาเกิดและพัฒนาขึ้นในกระบวนการที่คนและชุมชนปรับตัวเข้ากับ ระบบนิเวศของท้องถิ่น ซึ่งมีต้นไม้ พืช สัตว์ แมลงหรือสิ่งมีชีวิต ความรู้ที่พัฒนาขึ้นในบริบทของ ระบบนิเวศย่อมมีลักษณะจำเพาะ มีพืช สมุนไพร สุนทรยา และอาหารเฉพาะถิ่น ที่สั่งสมพัฒนา กลายเป็นส่วนหนึ่งขององค์ความรู้ของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ (อินทรา หิรัญสาย, 2545 : 19)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นประสบการณ์ที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจอาชีพ ความเป็นอยู่ ค่าใช้จ่าย การศึกษา และวัฒนธรรม มีลักษณะผสมผสานกลมกลืนเชื่อมโยงกันไปหมด เป็น ผลกระทบของประสบการณ์สั่งสมของคนที่เรียนรู้จากปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ปฏิสัมพันธ์ใน ชนกลุ่มเดียวกันและระหว่างกลุ่มชน รวมไปถึงโลกทัศน์ที่มีผลต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ภูมิปัญญา เป็นประสบการณ์ในการศึกษาเล่าเรียน การที่ชาวบ้านรู้จักวิธีการทำนา การไถนาโดยการเอาควาย มาใช้ในการไถนา การรู้จักนวดข้าวโดยการใช้ควาย รู้จักเอาไม้ไผ่มาสานกระบุง ตะกร้า และ เครื่องใช้ไม้สอยในชีวิตประจำวัน รวมทั้งรู้จักการเอาดินขี้กระทามาแช่น้ำต้มให้เหือดแห้งเป็นเกลือ ลินเซว้ ก็เรียกว่าภูมิปัญญาทั้งสิ้น ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ความสามารถ และประสบการณ์ที่สั่ง สมสืบทอดกันมา อันเป็นความสามารถและศักยภาพในเชิงแก้ปัญหา การปรับตัว เรียนรู้และสืบ ทอดไปสู่คนรุ่นใหม่ เพื่อการดำรงอยู่รอดของเผ่าพันธุ์ จึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ เผ่าพันธุ์หรือวิถีชาวบ้าน ภูมิปัญญาเหล่านี้เอื้ออำนวยให้ชาวบ้านแก้ปัญหา ดำรงอยู่และสร้างสรรค์ อารยธรรมกับสิ่งแวดล้อม ได้อย่างมีคุณภาพ (ชวัช ปุณ โนนทก, ยิงยง เทาประเสริฐ, ประเวศ วัชชี, เอกวิทย์ ฌ ถกลาง, ม.ป.ป. อ้างถึงในบรรเทิง ทานะพันธ์, 2544 : 45 - 46)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ของชาวบ้าน ซึ่งเรียนรู้มาจากพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ญาติพี่น้องหรือผู้มีความรู้ในหมู่บ้านในท้องถิ่นต่างๆ ความรู้เหล่านี้สอนให้เด็กเคารพผู้ใหญ่ มีความ กตัญญูรู้คุณพ่อแม่และผู้มีพระคุณ มีความเอื้ออาทรต่อผู้อื่น รู้จักช่วยเหลือแบ่งปันข้าวของของตน ให้กับผู้อื่น เป็นความรู้ที่มีคุณธรรม สอนให้คนเป็นคนดี ให้เคารพธรรมชาติ รู้จักพึ่งพาอาศัย ธรรมชาติโดยไม่ทำลาย เคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และคนที่ล่วงลับไปแล้ว องค์ความรู้ของภูมิปัญญาเป็น ความสามารถ และทักษะ เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกสรร ปรงแต่ง พัฒนา และถ่ายทอดสืบกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหา และพัฒนาวิถีชีวิตให้สมดุลกับ สภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย มีคุณค่าทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิต ซึ่งภูมิปัญญา ท้องถิ่นเป็นที่มาขององค์ความรู้ ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการ และการปรับตัว

ในการดำรงชีวิต (เสรี พงศ์พิศ, 2546 : 245 - 263 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ม.ป.ป. อ้างถึงใน ประเสริฐ บุญสัมพันธ์, 2547 : 5)

ดังนั้นภูมิปัญญา (Wisdom) หรือภูมิปัญญาพื้นบ้าน หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น เป็นความรู้ความสามารถของคนในชุมชน มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น โดยผ่านกระบวนการสั่งสมความรู้ การเรียนรู้ และกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการปรับปรุงและพัฒนา เพื่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน

2.4 ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากแนวความคิด ความเชื่อ ความรู้ การจัดการหรือวิธีการแก้ปัญหาของชาวบ้านที่ได้สั่งสม สืบทอดและพัฒนามาช้านาน ในกระบวนการที่คนและชุมชนได้ปรับตัวเข้ากับระบบนิเวศของท้องถิ่น จนกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของวิถีชีวิต ในลักษณะองค์ความรู้ที่เกิดจากการศึกษาเชิงประจักษ์ ผ่านการพิสูจน์ ทดลองและผ่านกระบวนการสร้างสรรค์ ปรับปรุงและพัฒนาาระบบความคิดอย่างเป็นขั้นตอน จึงมีผู้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้

อินทรา หิรัญสาย (2545 : 19) กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นว่ามีลักษณะ 2 ประการ ดังนี้

1) ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะเฉพาะท้องถิ่น พื้นที่หรือระบบนิเวศชุดใดชุดหนึ่ง องค์ความรู้เกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างมนุษย์ สัตว์ พืช ธรรมชาติ ที่ดิน แหล่งน้ำ และภูมิประเทศในอาณาบริเวณแห่งใดแห่งหนึ่งโดยเฉพาะ

2) ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความเกี่ยวพันเชื่อมโยงอย่างแนบแน่นกับมิติทางสังคม และสิทธิของชุมชน กล่าวคือ ระบบนิเวศทุกชุดประกอบขึ้นบนเครือข่ายของความสัมพันธ์ทางสังคม ระหว่างกลุ่มคน ครอบครัว เครือญาติและชุมชนกับสิ่งมีชีวิตกลุ่มอื่นๆ ที่ดำรงอยู่ร่วมกันในระบบท้องถิ่นชุดนั้น และการมีสิทธิเข้าถึงและจัดการทรัพยากรต่างๆ อีกด้วย

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536 : 30) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะสำคัญ 4 ประการ ดังนี้

1) ลักษณะความรู้และระบบความรู้ ที่ชาวบ้านมองเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ มีลักษณะเจาะจงเฉพาะท้องถิ่น (อินทรา หิรัญสาย, 2545 : 19) เป็นระบบความรู้ที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ ฉะนั้นในการศึกษาจะเข้าไปดูว่าชาวบ้านรู้อะไรอย่างเดียวไม่พอ ต้องศึกษาว่าเขาเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ เหล่านั้นอย่างไร

2) ลักษณะการสั่งสมและกระจายความรู้ โดยความรู้ไม่ได้ลอยอยู่เฉยๆ แต่ถูกนำมาบริการคนอื่น เช่น หมอพื้นบ้านสั่งสมความรู้ทางการแพทย์ และมีกระบวนการที่ทำให้เขาสั่งสมความรู้ เราควรศึกษาด้วยว่ากระบวนการนี้เป็นอย่างไร หมอคนหนึ่งสามารถสร้างหมอคนอื่นต่อมาได้อย่างไร

3) ลักษณะการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ได้มีสถาบันถ่ายทอดความรู้ แต่มีกระบวนการถ่ายทอดที่ซับซ้อน ถ้าเราต้องการเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่น เราต้องเข้าใจกระบวนการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งด้วย

4) ลักษณะการสร้างสรรค การปรับปรุงระบบความรู้ของชาวบ้าน ไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับที่แต่ถูกปรับเปลี่ยนตลอดมา โดยอาศัยประสบการณ์ของชาวบ้านเอง

ประเวศ วะสี (2534 : 29) กล่าวว่า ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นมี 3 ลักษณะคือ

1) ความจำเพาะกับท้องถิ่น เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการสะสมจากประสบการณ์ หรือความชัดเจนจากชีวิต และสังคมในท้องถิ่นหนึ่งๆ เพราะฉะนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีความสอดคล้องกับเรื่องของท้องถิ่นมากกว่าภูมิปัญญาภายนอก โดยที่ไม่อาจนำไปใช้กับท้องถิ่นอื่นๆ ที่แตกต่างกันได้หรือได้แต่ไม่ดีมากนัก

2) ความเชื่อมโยงหรือบูรณาการสูง ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงกันระหว่างชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อม นำธรรมชาติมาอธิบายเป็นรูปธรรมที่สามารถแตะต้องได้ เช่น ความคิดเรื่องพระแม่ธรณี แม่คงคา แม่โพสพ พระภูมิเจ้าที่ ทำให้คนเคารพธรรมชาติและไม่ทำลายล้างสิ่งนั้น

3) ความเคารพผู้อาวุโส ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ความสำคัญกับประสบการณ์ จึงมีความเคารพผู้อาวุโส เพราะผู้อาวุโสมีประสบการณ์มากกว่า

เอกวิทย์ ฌ ถलग และคณะ (2539 : 16) กำหนดลักษณะภูมิปัญญา 4 ลักษณะ ดังนี้

1) ความเชื่อ เป็นโลกทัศน์ที่บ่งบอกความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติ เหนือธรรมชาติ และระหว่างมนุษย์ด้วยกัน

2) วิธีการดำเนินชีวิต การแก้ปัญหา และการปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมและกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม

3) ศิลปหัตถกรรมและประดิษฐกรรม ในรูปของเครื่องมือของใช้ เป็นศิลปวัตถุที่มีแรงบันดาลใจจากสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมตามพื้นภูมิที่หลากหลายระหว่างภูมิภาค

4) กระบวนการและพฤติกรรมการเรียนรู้ การถ่ายทอดภูมิปัญญา ประสบการณ์ การให้การศึกษาอบรม และการแก้ปัญหาตามพื้นฐานวัฒนธรรมและปรัชญาของชาวบ้าน

ดังนั้นลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะ 5 ประการ ดังนี้ 1) มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น โดยเกิดจากการปฏิสัมพันธ์ และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างมนุษย์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หรือระบบนิเวศ ทั้งคน สัตว์ และธรรมชาติ 2) ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านกระบวนการสร้างสรรค์ ปรับปรุง และแก้ไขให้เท่าทันกระแสความเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน 3) ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีความเชื่อมโยงผูกพันกับบริบทรอบๆ ท้องถิ่น ทั้งที่เป็นนามธรรม เช่น ความเชื่อ สิ่งเหนือธรรมชาติ และรูปธรรม เช่น ระบบนิเวศที่ประกอบด้วยคน สัตว์ และธรรมชาติ 4) ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการสั่งสมความรู้ การเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นเก่าสู่คนรุ่นใหม่ เป็นกระบวนการที่นำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน และ 5) ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการเคารพผู้อาวุโส และให้ความสำคัญกับประสบการณ์ด้านความรู้ความสามารถของปราชญ์ท้องถิ่น ส่งผลให้เกิดความเข้มแข็งในชุมชน

2.5 องค์ประกอบและแหล่งกำเนิดของภูมิปัญญาท้องถิ่น

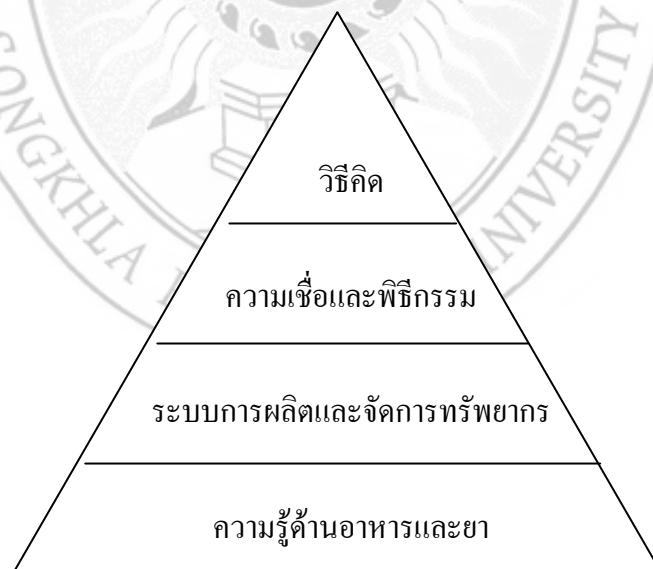
ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์รวมของความรู้ มีคุณค่าทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น ในการดำรงชีวิตของคนในท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้ที่องกวมในการเรียนรู้ เป็นความรู้ ความสามารถ ความคิด ความเชื่อ การจัดการ และการปรับตัวในการดำเนินชีวิต หรือวิธีการแก้ปัญหาของคนในท้องถิ่น โดยการจัดเป็นระบบความรู้ที่สั่งสมถ่ายทอดกันมารุ่นแล้วรุ่นเล่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนเป็นระบบความสัมพันธ์ของมนุษย์ สังคม และธรรมชาติที่มีลักษณะเป็นองค์รวม สามารถวิเคราะห์องค์ประกอบของภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็น 4 ประเภท ดังต่อไปนี้

1) องค์ความรู้ด้านอาหารและยา เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิตที่สำคัญที่สุดสำหรับมนุษย์ภายในระบบนิเวศแห่งหนึ่งๆ พืชผักชนิดใดบ้างกินได้หรือกินไม่ได้ พืชและสัตว์แต่ละชนิดมีคุณและโทษอย่างไร พืชกินได้นั้นควรกินส่วนใด พืชชนิดใดบ้างเป็นยารักษาโรคอะไรได้บ้าง

2) องค์ความรู้ด้านระบบการผลิตและจัดการทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีลักษณะซับซ้อนและพัฒนาขึ้นจากความรู้เชิงเทคนิคในด้านอาหารและยา ไปสู่การผลิตการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ ในด้านเกษตรกรรม ศิลปหัตถกรรม คหกรรมศิลป์และอื่นๆ จนกลายเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน ซึ่งจะทำให้เกิดรายได้และอาชีพต่างๆ เช่น เทคนิคในการจัดการระบบการผลิต งานช่าง งานประดิษฐ์ งานฝีมือ ส่วนทางด้านเกษตร มีวิธีการคัดเลือกและเก็บรักษาสายพันธุ์พืชสำคัญๆ เช่น ข้าว ข้าวโพด ถั่ว และพืชอื่นๆ การสร้างระบบการจัดการน้ำ การพิจารณาคุณสมบัติของดิน

3) องค์ความรู้ด้านความเชื่อ พิธีกรรม จารีตประเพณี และวิถีปฏิบัติ เป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดขึ้น เพื่อจัดระเบียบให้กับการผลิตและการจัดการทรัพยากร โดยการเสริมสร้างความผูกพันทางศีลธรรม และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนกับธรรมชาติ โดยมีหลักการและเหตุผลหรือถูกกำหนดไว้เป็นข้อห้ามและความเชื่อต่างๆ ซึ่งล้วนมีภูมิปัญญาของบรรพบุรุษหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นสอดแทรกเอาไว้ เพื่อสั่งสอนให้เราประพฤติตนเป็นคนดี อยู่ในระเบียบวินัย มีเมตตากรุณาต่อสัตว์และผู้อื่น เป็นต้น ที่สำคัญที่สุดภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นแหล่งกำเนิดของขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมที่สร้างความภาคภูมิใจให้คนในชาติและชาวต่างชาติที่ต้องการหาความรู้ การพักผ่อนหย่อนใจ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ต่างๆ ซึ่งนำเงินตราเข้าสู่ประเทศไทยอย่างมากมายในแต่ละปี

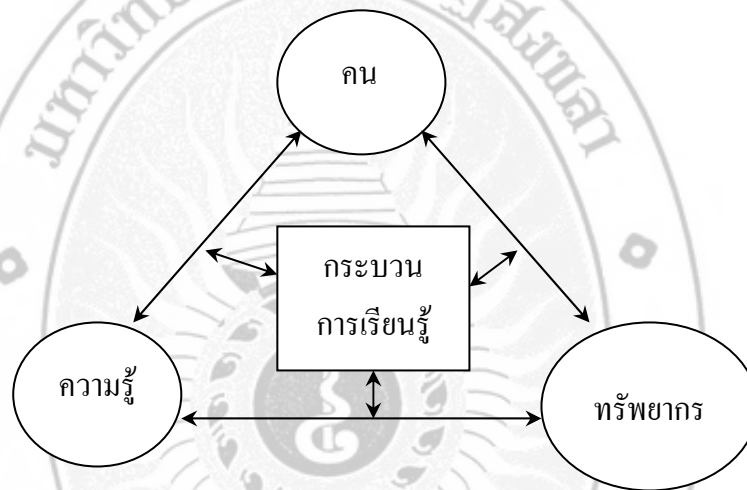
4) องค์ความรู้ด้านวิถีคิด การสืบสานภูมิปัญญาของท้องถิ่นได้มีการพัฒนามาหลายชั่วอายุคน ทำให้วิถีคิดที่มีระบบระเบียบ มีหลักเหตุผล ผ่านการตรวจสอบ และพิสูจน์ในชีวิตจริงมาเป็นเวลาช้านาน เช่น ความคิดเรื่องสิทธิชุมชน เป็นวิถีคิดที่พัฒนาขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ มีการพัฒนาการ และพลวัตในตัวเอง สะท้อนให้เห็นถึงอุดมการณ์ และอำนาจ จึงเป็นบทบาทหน้าที่ของชุมชน ในการดูแลรักษา และอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนให้คงอยู่ตลอดไป (อินทรา หิรัญสาย, 2545 : 20) โดยมีรายละเอียดดังแผนภูมิ 1

แผนภูมิ 1 : ระบบความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นแบบองค์รวม

ที่มา : ยศ สันตสมบัติ, 2542 : 54 อ้างถึงใน อินทรา หิรัญสาย, 2545 : 20

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541 : 75) กล่าวว่า องค์ประกอบของ ภูมิปัญญาท้องถิ่นมี 3 ประการ ได้แก่ 1) องค์ประกอบด้านคน ประกอบด้วยผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชนหรือองค์กร และผู้ที่มีความรู้ความชำนาญเฉพาะด้านในชุมชน 2) องค์ประกอบด้าน ความรู้ ประกอบด้วยความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน ความรู้ทางวิชาการหรือที่มีมาจากภายนอก และชุดความรู้หรือประสบการณ์ที่ชุมชนและองค์กรได้สะสมพัฒนาขึ้น และ 3) องค์ประกอบด้าน ทรัพยากร หมายถึง ทรัพยากร วัตถุ เช่น เงินทุน ป่าไม้ แหล่งน้ำ พืช สัตว์และผลผลิตชุมชน สามารถสรุปได้ดังแผนภูมิ 2

แผนภูมิ 2 : องค์ประกอบของการเกิดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2541 : 75

จากแผนภูมิ 1 – 2 แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับวิถีการดำรงชีวิตของ คนในชุมชนทั้งด้านวิถีคิด ความเชื่อ พิธีกรรมเฉพาะท้องถิ่น การประกอบอาชีพ การจัดการ ทรัพยากรและผลผลิตให้เกิดประโยชน์ มีลักษณะเป็นองค์ความรู้ที่สั่งสมถ่ายทอดกันมาหลายรุ่น ซึ่งองค์ประกอบของการเกิดภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ระบบความสัมพันธ์ของมนุษย์ สังคม และ ธรรมชาติ โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ การสั่งสมความรู้และการถ่ายทอดความรู้

2.6 ประเภทหรือสาขาภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านที่ยึดถือสืบทอดแนวความคิด วิธีการเรียนรู้ สร้างสรรค์ พัฒนาและปรับปรุงกันมายาวนานจนถึงปัจจุบัน มีลักษณะเฉพาะเจาะจงแตกต่างกันไปตามท้องถิ่น ความเชื่อและวัฒนธรรม จึงมีผู้จำแนกประเภทหรือสาขาของภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้

บรรเทิง ทานะจันท์ (2544 : 47) และช่อ สันชนพิพัฒน์(2546 : 43 - 44) มีแนวคิดสอดคล้องว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นมี 9 สาขา ดังนี้

1) สาขาเกษตรกรรม ได้แก่ ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะและเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งพาตนเองในสถานการณ์ต่างๆ ได้ เช่น การทำเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหา ด้านการตลาดด้านการผลิต การใช้วัสดุธรรมชาติมาทำยาฆ่าแมลงและวัชพืชในไร่ในนา

2) สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม ได้แก่ การประยุกต์ และปรับใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลิต เพื่อการบริโภคปลอดภัย ประหยัดและเป็นธรรม อันเป็นกระบวนการให้ชุมชนท้องถิ่น สามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้ ทั้งด้านการผลิตและการจำหน่าย การก่อสร้างโบราณสถานวัตถุ ที่มีความวิจิตรบรรจงสวยงามตามเอกลักษณ์ของความเป็นไทย การก่อสร้างบ้านทรงไทยที่สามารถระบายความร้อนได้อย่างน่าอัศจรรย์ รวมถึงการทำเครื่องเคลือบดินเผา การทำเครื่องเบญจรงค์ การจักสาน การทำเครื่องเงินเครื่องทอง การทอผ้าไหมผ้าพื้นเมือง

3) สาขาการแพทย์แผนไทย ได้แก่ ความรู้สามารถในการจัดการป้องกัน และรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองด้านสุขภาพอนามัย เช่น การใช้ยาจากพืชสมุนไพร การนวดแผนโบราณที่เชื่อถือว่าสามารถแก้อาการปวดเมื่อยได้ทันตาเห็น

4) สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ความรู้ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ การพัฒนา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลและยั่งยืน เช่น การบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ ซึ่งเป็นความผูกพันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

5) สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน ได้แก่ ความรู้ความสามารถในด้านการสะสม การบริหารกองทุนและสวัสดิการชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตรา และโภคทรัพย์ เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงให้กับชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในกลุ่ม เช่น กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเกษตรกร กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ กลุ่มออมทรัพย์

6) สาขาศิลปกรรม ได้แก่ ความรู้ความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่างๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม นาฏศิลป์ ดนตรี

7) สาขาภาษาและวรรณกรรม ได้แก่ ความรู้ความสามารถในการอนุรักษ์ และสร้างสรรค์ผลงานด้านภาษา ทั้งภาษาพูด ภาษาเขียน ภาษาถิ่นในภูมิภาคต่างๆ รวมถึงสุภาษิต คำพังเพย โคลง กาพย์ กลอน

8) สาขาปรัชญา ศาสนา และขนบธรรมเนียมประเพณี ได้แก่ ความรู้ความสามารถในการประยุกต์ และปรับใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ปรัชญาความเชื่อและประเพณีที่มีคุณค่า เช่น คำสอนของผู้ใหญ่ที่แฝงด้วยข้อคิดในการประพฤติปฏิบัติตน วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีการบวชป่าที่แสดงถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่นที่งดงาม ควรค่าแก่การอนุรักษ์ ทั้งวัฒนธรรมการแต่งกาย การพูดจาด้วยสัมมาคารวะต่อผู้อาวุโสหรือผู้ใหญ่ การต้อนรับแขกผู้มาเยือนด้วยอัธยาศัยไมตรีอันอ่อนน้อม การกราบ การไหว้ วัฒนธรรมด้านนาฏศิลป์ การฟ้อนรำ ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีลอยกระทง ประเพณีโกนจุก บวชนาค และประเพณีการทำบุญใน วันสำคัญทางพุทธศาสนา รวมถึงศิลปะการต่อสู้มวยไทย ที่สามารถใช้ทุกส่วนของร่างกายในการต่อสู้ และป้องกันตนเอง

9) สาขาโภชนาการ ได้แก่ ความรู้ความสามารถในการเลือกสรร ประดิษฐ์ ประปรุงแต่งอาหาร และยาได้เหมาะสมกับความต้องการของร่างกายในสภาวะการณ์ต่างๆ ตลอดจนผลิตเป็นสินค้าและบริการส่งออกที่ได้รับความนิยมแพร่หลายมาก เช่น การจัดปรุงอาหารให้สวยงามน่ารับประทาน การปรุงอาหารทั้งคาวและหวานให้มีรสชาติถูกปากคนไทย

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2544 : 28 – 69) และ อังกูล สมคะเนย์ (2535 : 134) มีแนวคิดสอดคล้องในการแบ่งกลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ 4 ประเภท ดังนี้

ประเภทที่ 1 คติ ความคิด ซึ่งความเชื่อและหลักการ ที่เป็นพื้นฐานแห่งองค์ความรู้ เกิดจากการสั่งสม สืบทอด และพัฒนาการมานาน อันเป็นผลมาจากการพึ่งพาธรรมชาติ การอยู่เป็นชุมชน การให้คุณค่าธรรมชาติ การเคารพบรรพบุรุษ โดยมีปราชญ์ท้องถิ่นทำหน้าที่เชื่อมโยงให้เกิดกิจกรรมที่เป็นภูมิปัญญา เช่น พระครูมนัส นทีพิทักษ์ วัดโพธาราม ตำบลศรีถั่ว จังหวัดพะเยา เป็นปราชญ์ท้องถิ่นที่นำวิธีการเชื่อมโยงธรรมชาติป่ามาใช้ โดยการจัดกิจกรรมบวชต้นไม้

ประเภทที่ 2 ศิลปะ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นตัวชี้ที่สำคัญที่ทำให้มองเห็นเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่นชัดเจน เช่น การทำโองม้งกร จังหวัดราชบุรี การทำร่มที่บ่อสร้าง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ การทำเครื่องปั้นดินเผาที่ด่านเกวียน จังหวัดนครราชสีมา และศิลปะการสร้างเรือกอลและของชุมชนชาวน้ำในภาคใต้

ประเภทที่ 3 การประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่น ที่ได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับสมัย เกิดขึ้นภายใต้ธรรมชาติ เช่น กระจูด เป็นพืชที่พบมากในที่ลุ่มบริเวณบ้านทะเลน้อย อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ชาวบ้านจึงประกอบอาชีพสานกระจูดสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน

ประเภทที่ 4 แนวความคิด หลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีพื้นบ้าน ที่ชาวบ้านนำมาใช้ในชุมชน ซึ่งเป็นอิทธิพลของความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ปรากฏเป็นภูมิปัญญาที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ เช่น การขุดตระพังและบ่อน้ำในภาคใต้ เพื่อใช้น้ำจัดตลอดปี จะพบทั่วไปในคาบสมุทรสทิงพระ (อำเภอสทิงพระ อำเภอกระแสดินรุ้ง อำเภอระโนด และอำเภอเมือง จังหวัดสงขลา) ความรู้ในการทำเลขขุดบ่อน้ำ ชาวใต้ได้สั่งสมความรู้และถ่ายทอดประสบการณ์วิธีการสังเกตบริเวณที่มีตาน้ำ ซึ่งเป็นบริเวณที่มีหญ้าขึ้นเขียวขจีในฤดูแล้ง และบริเวณที่มีต้นกระพ้อขึ้น ซึ่งเป็นอิทธิพลของความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2535 : 35) แบ่งประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 5 หมวด ดังนี้

หมวดที่ 1 ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และศาสนา หมายถึง แบบอย่างปฏิบัติสืบทอดกันมาเกี่ยวกับคติ ความเชื่อ ปรัชญา ศาสนา ลัทธิ ไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ กฎหมาย ธรรมเนียมการปกครอง การศึกษาอบรม ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ จะเห็นว่าแบบอย่างปฏิบัติสืบทอดกันมาด้านการยอมรับในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือข้อเสนออย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เป็นความจริง ซึ่งเกิดขึ้นจากสติปัญญา ที่มีความเป็นเหตุเป็นผล หรือเกิดจากความเชื่อ ความศรัทธา

หมวดที่ 2 ภาษาและวรรณกรรม หมายถึง สิ่งที่สื่อความหมายด้วยเสียงหรืออักษรที่มีกำหนดไว้เป็นแบบแผน เพื่อใช้เป็นที่สื่อสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกัน

หมวดที่ 3 ศิลปกรรมและโบราณคดี หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อความงามที่ให้คุณค่าทางจิตใจ หรือเพื่อประโยชน์ใช้สอย รวมทั้งสิ่งต่างๆ ที่สร้างขึ้นเพื่อสื่อสารทางความเชื่อของกลุ่มชน

หมวดที่ 4 การละเล่น ดนตรี และการพักผ่อนหย่อนใจ หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์แสดงออกเพื่อสนองความต้องการทางด้านร่างกาย อารมณ์ และจิตใจ

หมวดที่ 5 ชีวิตความเป็นอยู่และวิทยาการ หมายถึง กิจกรรมการดำเนินชีวิตของบุคคลหรือกลุ่มชน ประกอบกับการคิดค้นและพัฒนาวิทยาการ เพื่อเสริมสร้างความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น โดยอาศัยบุคคลในท้องถิ่น หรือการรับเอาวัฒนธรรมต่างถิ่นมาปรับปรุงพัฒนาการดำเนินชีวิตให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

ยุพา ทรัพย์อุไรรัตน์ (2536 : 121 - 123) แบ่งลักษณะภูมิปัญญาชาวบ้านได้ 9 ด้าน ดังนี้

1) ด้านคติความเชื่อ แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ ส่วนของนามธรรมและรูปธรรม เป็นผลทำให้เกิดคำสอนสำหรับเป็นข้อห้ามและข้อควรปฏิบัติของคนในแต่ละท้องถิ่น อาจมีความคล้ายคลึงและแตกต่างกันตามสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ และความเกี่ยวข้องกับชนต่างกลุ่ม ได้แก่ ความเชื่อเกี่ยวกับการเกิด การตาย ความเชื่อเรื่องโชคลาง ฤกษ์ยาม ความฝัน ความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องราง เวทมนต์และไสยศาสตร์ ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีสงนางไม้ และเทพารักษ์ ความเชื่อเกี่ยวกับจำนวนนับ ความเชื่อเกี่ยวกับลักษณะดีชั่ว ความเชื่อเกี่ยวกับยากกลางบ้าน ความเชื่อเกี่ยวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ ความเชื่อเกี่ยวกับเคล็ด สิ่งมงคล และอัปมงคล ความเชื่อเกี่ยวกับอาชีพ ความเชื่อเรื่องบาปบุญและนรกสวรรค์ และความเชื่ออื่นๆ

2) ด้านวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นสิ่งบ่งบอกที่สำคัญต่อการแสดงออกของภูมิปัญญาท้องถิ่นในแต่ละชุมชน เนื่องจากความรู้ในเรื่องดังกล่าวเป็นวิถีการดำเนินชีวิตหรือแบบแผนที่ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นเวลายาวนาน และเป็นที่ยอมรับของคนในกลุ่มนั้นๆ ได้แก่ ประเพณีเกี่ยวกับความเชื่อแบบพุทธและแบบพราหมณ์ ประเพณีเกี่ยวกับการนับถือผี และประเพณีอื่นๆ

3) ด้านสิ่งแวดล้อม เป็นการรณรงค์และอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมไว้ เช่น การอนุรักษ์ป่าไม้ การอนุรักษ์แหล่งน้ำ รวมทั้งการพัฒนาแหล่งน้ำเดิมที่มีอยู่ให้สามารถใช้งานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4) ด้านเกษตรพื้นฐาน โดยการจัดระบบการผลิตจากการทำเพื่อให้มีอยู่มีกินมาเป็นการทำเพื่อการขาย นำไปสู่แนวความคิดการพึ่งพาตนเอง และพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยอาศัยความสมดุลทางธรรมชาติ ผสมผสานแนวความคิดระหว่างเกษตรแบบดั้งเดิมกับแบบใหม่ จนมีความผสมผสานกลมกลืนได้อย่างเหมาะสม สามารถอยู่ได้ด้วยพึ่งพาตนเอง ได้แก่ วนเกษตร เกษตรแบบผสมผสาน เกษตรแบบธรรมชาติ เกษตรยั่งยืน และไร่นาสวนผสม

5) ด้านสวัสดิการชุมชน เป็นการช่วยเหลือตนเองของประชาชนในหมู่บ้านของตน โดยก่อตั้งเป็นกลุ่มต่างๆ ขึ้น เช่น ร้านค้าสาธิต กลุ่มสัจจะหรือกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสหบาลข้าว กลุ่มพัฒนาอาชีพหัตถกรรม

6) ด้านการรักษาพื้นบ้านด้วยวิธีการทางไสยศาสตร์ และการรักษาด้วยสมุนไพร เป็นวิธีการที่รักษาคนที่ป่วยไข้ให้หายจากโรค โดยไม่มีผลแทรกซ้อนตามมาที่หลัง

7) ด้านเทคโนโลยีพื้นบ้าน เป็นแนวคิดที่นำเอาเทคโนโลยีพื้นบ้านหรือเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาพัฒนาประเทศ พัฒนาคุณภาพชีวิตให้กับประชาชน แก้ปัญหาและส่งเสริมให้

ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และเป็นการรื้อฟื้นมรดกของชาติ อันเป็นความรู้ความสามารถ วิทยาการและเทคโนโลยีของคนในท้องถิ่น

8) ด้านศิลปะพื้นบ้านที่สร้างขึ้นจากความรู้ความสามารถของชาวบ้านแต่ละท้องถิ่น ด้วยความเรียบง่าย และสอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น สามารถสื่อความหมายกับชาวบ้านได้เป็นอย่างดี ขอบเขตของศิลปะพื้นบ้านรวมถึงการละเล่นพื้นบ้าน การแสดงพื้นบ้าน และดนตรีพื้นบ้าน

9) ด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน ที่ชาวบ้านสร้างขึ้นเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน โดยมีการพัฒนารูปแบบ เพื่อให้มีประโยชน์ใช้สอยได้สมบูรณ์มากที่สุด ได้แก่ เครื่องจักสานและทอ การมัดและประดิษฐ์ดอกไม้สดและดอกไม้แห้ง งานใบตอง การแกะสลักผลไม้ การแกะสลักเครื่องใช้ การร้อยมาลัย การทำเครื่องดนตรี การผูกผ้าหรือจับผ้า การสานทองเหลือง

ในขณะที่ รุ่ง แก้วแดง (2541 : 206 - 208) จำแนกภูมิปัญญาไทยได้ 11 สาขา ดังนี้

- 1) สาขาเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะและเทคนิคด้านเกษตรและเทคโนโลยี โดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม เช่น การทำเกษตรแบบผสมผสาน
- 2) สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรมในด้านการผลิตและการบริโภค หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิต เพื่อชะลอการนำเข้าตลาด เพื่อแก้ปัญหาด้านผลผลิต
- 3) สาขาการแพทย์แผนไทย หมายถึง ความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษาสุขภาพอนามัยของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนพึ่งตนเองด้านสุขภาพและอนามัย
- 4) สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความสามารถในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการอนุรักษ์ พัฒนา และการใช้ประโยชน์จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน
- 5) สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการ ทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์ เพื่อเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน
- 6) สาขาสวัสดิการ หมายถึง ความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม
- 7) สาขาศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่างๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม
- 8) สาขาการจัดการองค์กร หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการและการดำเนินงานขององค์กรชุมชนต่างๆ เช่น การจัดการองค์กรของกลุ่มแม่บ้าน
- 9) สาขาภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ความสามารถผลิตผลงานเกี่ยวกับภาษา ทั้งภาษาถิ่น ภาษาโบราณ ภาษาไทย และ การใช้ภาษาตลอดทั้งวรรณกรรมทุกประเภท
- 10) สาขาศาสนาและประเพณี หมายถึง ความสามารถเชิงประยุกต์ และปรับใช้หลักธรรมคำสั่งสอนทางศาสนา ความเชื่อ และประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสม เช่น การถ่ายทอดหลักธรรมทางศาสนา การบวชป่า การประยุกต์ประเพณีบุญประเพณีต่างๆ

และ 11) สาขาการศึกษา หมายถึง ความสามารถในการถ่ายทอด การอบรมเลี้ยงดู การสอนสั่ง และการสร้างสื่อและอุปกรณ์ การวัดความสำเร็จ

ดังนั้นประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถแบ่งได้ตามลักษณะบริบทของท้องถิ่นที่มีการดำรงวิถีชีวิตเชื่อมโยงสัมพันธ์ระหว่างคน สังคมและธรรมชาติ อาจมีความคล้ายคลึงหรือแตกต่างจากชุมชนอื่น 8 ด้าน ดังนี้ 1) ด้านวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อและศาสนา ได้แก่ คำสั่งสอน ข้อห้าม ประเพณีสำคัญต่างๆ ของท้องถิ่น ความเชื่อเกี่ยวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ และพิธีกรรมตามหลักศาสนา 2) ด้านอาหารและยาภิบาลโรค ได้แก่ การปรุงแต่งอาหารให้สวยงามน่ารับประทานและรสชาติถูกปาก และการรักษาโรค โดยการใช้สมุนไพรและวิธีการแบบแพทย์แผนไทย เช่น การนวดคลายเส้น การใช้ลูกประคบ 3) ด้านศิลปกรรม ได้แก่ ภูมิปัญญาทางศิลปะแขนงต่างๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม ดนตรี นาฏยศิลป์ 4) ด้านภาษาและวรรณกรรม ได้แก่ ความรู้ความสามารถด้านภาษาและวรรณกรรมทุกประเภท 5) ด้านการศึกษา ได้แก่ ความสามารถในการสร้างสื่อและอุปกรณ์ในการจัดการเรียนการสอน ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ทางวิชาการ 6) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ความรู้ความสามารถในการจัดการและการใช้ประโยชน์ จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและคุ้มค่า เช่น การทำเกษตรแบบไร่นาสวนผสม รวมถึงการอนุรักษ์และการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 7) ด้านบริหารจัดการ ได้แก่ ความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการองค์กร และ 8) ด้านสวัสดิการชุมชน ได้แก่ การพึ่งพาตนเองโดยการรวมกลุ่มของชาวบ้าน

3. สาระสำคัญของศิลปะและแนวคิดทฤษฎีสำหรับการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน

3.1 ความหมายของศิลปะตามทัศนะของผู้รู้

ศิลปะเป็นคำที่มีนิยามความหมายอย่างกว้างขวางและหลากหลาย แตกต่างกันไปตามแต่ประสบการณ์ วุฒิปัญญา และความคิดความรู้สึก จึงมีผู้ให้ความหมายของศิลปะไว้มากมายดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน (2542 : 1101) ให้ความหมายของศิลปะว่า หมายถึง ฝีมือ ฝีมือทางการช่าง การแสดงออกซึ่งอารมณ์สะท้อนใจให้ประจักษ์ด้วยสื่อต่างๆ เช่น เสียง สี พิพจน์รูปทรง

มัย ตะติยะ (2547 : 11) กล่าวว่า ศิลปะเป็นพลังความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ที่แสดงออกในรูปลักษณะต่างๆ ให้ปรากฏเป็นสุนทรียภาพ ความประทับใจ หรือความสะเทือน

อารมณ์ตามอัจฉริยภาพ พุทธิปัญญา ประสบการณ์ ทัศนียม และทักษะของแต่ละคนเพื่อความพอใจ ความรื่นรมย์ ขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี หรือความเชื่อทางศาสนาของสังคม ศิลปะคำนี้ในภาษาไทยนำมาจากคำว่า ศิลปะ ในภาษาบาลี และตรงกับภาษาอังกฤษว่า Art แนวความคิดดังกล่าวสอดคล้องกับเขียน ยิมศิริ (ม.ป.ป. อ้างถึงใน วุฒิ วัฒนสิน, 2539 : 3) ที่กล่าวว่า มนุษย์เป็นผู้สร้างสรรค์สิ่งในโลก มนุษย์มีวิวัฒนาการทางจิตใจ เปลี่ยนแปลงไปตามสภาวะของโลก นับแต่ยุคหินจนถึงยุคอวกาศ การสร้างสรรค์เนรมิตโดยผ่านความรู้สึกของชีวิตจิตใจ เป็นสิ่งที่เรากำหนดถึงนั้นขึ้นมาว่า ศิลปะ เพราะการสร้างสรรค์เป็นผลงานทางจิตประสานคล้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์

เพลโต (Plato, ม.ป.ป. อ้างถึงใน ชาญณรงค์ พรุ่งโรจน์, 2543 : 2) นักปรัชญาชาวกรีก ให้คำนิยามของศิลปะว่า หมายถึง การจำลองแบบ หรือการเลียนแบบและการรับรู้สิ่งต่างๆ จากธรรมชาติ ความคิดดังกล่าวขัดแย้งกับ เฮร์เบิร์ต รีด (Herbert Read, 1977 : 179) ที่มีแนวความคิดว่า ถ้าศิลปะเป็นการเลียนแบบ หรือการบันทึกรูปของสิ่งที่เห็นในธรรมชาติ การเขียนภาพเหมือนหรือใกล้เคียงธรรมชาติมากที่สุด ก็คงจะเป็นงานที่ดีมีคุณค่ามากที่สุด และเราคงยอมแพ้กล้องถ่ายรูป ปล่อยให้ภาพถ่ายได้รับรางวัลชนะเลิศไปทุกครั้ง ที่มีการประกวดงานศิลปะที่จริงแล้วไม่ใช่เช่นนั้น ภาพถ่ายทั่วไปไม่เป็นศิลปะพอที่จะแทนที่งานศิลปะได้ เพราะศิลปะไม่ใช่การเลียนแบบธรรมชาติ

นอกจากนี้ ซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud, 1939 : 3) อธิบายตามหลักจิตวิทยาว่า ความฝันเป็นจินตนาการ ซึ่งได้รับการกระตุ้นจากจิตใต้สำนึก มนุษย์ทุกคนต่างมีความคิดฝัน ซึ่งความฝันหลายๆ ครั้ง ไม่สามารถสมหวังได้ในโลกของความจริง แต่ศิลปินจะถ่ายทอดความฝันผ่านการแสดงออกทางศิลปะ โดยแปลความฝันเป็นรูปทรงหรือสัญลักษณ์ ศิลปะเป็นผลสืบเนื่องของความฝัน ซึ่งเป็นการแสดงออกของความปรารถนาอันถูกเก็บซ่อนไว้ภายในจิตใต้สำนึก สอดคล้องกับ ลีโอ ตอลสตอย (Leo Tolstoy, 1965 : 41 - 49) ที่ให้ทัศนะว่าศิลปะเป็นการแสดงออกด้านอารมณ์และความรู้สึก เพื่อสื่อสารไปยังผู้อื่นให้เกิดการรับรู้ร่วมกับศิลปิน ศิลปะจึงเป็นวิธีการสื่อสารระหว่างมนุษย์ ในขณะที่ภาษาสื่อสารความคิด แต่ศิลปะสื่อสารความรู้สึก

ในขณะที่ เบเนดโต โครเซ่ (Benedetto Croce, 1913 : 14) นักปรัชญาชาวอิตาลี มีความคิดเห็นว่า ความคิดทำให้เกิดวิทยาศาสตร์ แต่การเห็นแจ้งทำให้เกิดศิลปะ และมีความเห็นในการเห็นแจ้งอีกว่า การเห็นแจ้งทางสุนทรียภาพที่บริสุทธิ์จะต้องไม่มีความคิดใดๆ ปรากฏอยู่ ศิลปะคือการเห็นแจ้ง และการเห็นแจ้งคือการแสดงออก ศิลปินคือผู้ที่สามารถแสดงการเห็นแจ้งของสิ่งต่างๆ ออกมาเป็นรูปทรงได้ การเห็นแจ้งในคุณลักษณะทางสุนทรียภาพของวัตถุจะปรากฏได้ด้วยกระบวนการที่ทำให้การเห็นแจ้งนั้นแสดงออกมาเท่านั้น ศิลปินแสดงการเห็นแจ้งของเขา

ออกมาในรูปทรงที่ประกอบด้วยเส้น แสง สี ปริมาตรและที่ว่าง กวีจะค้นพบบทกวีเมื่อเขาได้แสดงออกในแผ่นกระดาษ เขาอาจแสดงออกอยู่ภายในใจก่อนก็ได้ การแสดงออกของกวีในกระดาษบางครั้ง จึงเป็นการทำซ้ำสิ่งที่เห็นแจ้งอยู่ในใจ

จากความหมายของศิลปะ ในแง่มุมต่างๆ มีสาระสำคัญโดยสรุปดังนี้ ศิลปะ(Art) หรือ ศิลปะ ในภาษาบาลี หมายถึง ผลงานที่เกิดจากจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งปรากฏสุนทรียภาพ ความประทับใจ อารมณ์หรือความรู้สึกในรูปแบบต่างๆ บนพื้นฐานของจิตใจ สอดคล้องกับชีวิตความเป็นอยู่ด้านอัจฉริยภาพ พุทธิปัญญา ประสบการณ์ ธรรมเนียมและทักษะของมนุษย์เพื่อสนองตอบความต้องการของมนุษย์ด้านความพึงพอใจ ความรื่นรมย์ ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีและความเชื่อ

3.2 ขอบข่ายงานศิลปะ

ขอบข่ายของงานศิลปะสามารถแบ่งออกได้หลายประเภท ขึ้นอยู่กับลักษณะของงานศิลปะที่แสดงคุณค่าในตัวเอง อันเกิดจากความปรารถนาของมนุษย์ที่จะสร้างสรรค์ความประทับใจของตนให้เป็นผลงานสร้างสรรค์ที่มีความสมบูรณ์สูงสุด แสดงถึงความเพียรพยายามกับความคิดสร้างสรรค์ มีคุณลักษณะและคุณค่าต่อมนุษย์ทางจิตวิทยาและทางกายภาพ ดังนี้

1) คุณค่าทางจิตวิทยา(Psychology Value) เป็นผลงานศิลปะที่ส่งผลให้ผู้พบเห็นได้สัมผัสถึงอารมณ์และความประทับใจ อันมีผลต่อการพัฒนาจิตใจของมนุษย์ในด้านต่างๆ เช่น สุขภาพจิตและบุคลิกภาพ อารมณ์และความรู้สึก การปรับตัวเข้ากับสังคม ความคิดสร้างสรรค์ และการรับรู้ทางสุนทรียภาพ ได้แก่

1.1) ทัศนศิลป์ (Visual Arts) คือ ผลงานที่มนุษย์สามารถสัมผัสความงามได้ด้วยประสาทสัมผัสทางตา ได้แก่ 1) งานจิตรกรรม(Painting) หมายถึง ผลงานศิลปะที่สร้างขึ้นด้วยการขีดเขียน ระบายสี ด้วยวิธีการต่างๆ ซึ่งมีลักษณะ 2 มิติ คือ ความกว้างและความยาว ความงามของจิตรกรรมขึ้นอยู่กับลักษณะหรือจังหวะการใช้สีให้กลมกลืนหรือขัดแย้งกัน แต่ยังคงความเป็นเอกภาพ 2) งานประติมากรรม (Sculpture) หมายถึง ผลงานศิลปะที่สร้างขึ้นด้วยวิธีการปั้น แกะสลักหล่อ เคาะ ทูบ ตีให้เกิดลักษณะเป็น 3 มิติ คือ ความกว้าง ความยาวและความหนาด้วยวัตถุต่างๆ เช่น ดินเหนียว ดินน้ำมัน ปูนปลาสเตอร์ โลหะ พลาสติก หรือไม้ ความงามของงานประติมากรรมขึ้นอยู่กับเนื้อหาและรูปทรงที่ก่อให้เกิดความรู้สึกร่วม 3) งานภาพพิมพ์ (Printing) หมายถึง ผลงานศิลปะที่เกิดจากการสร้างแม่พิมพ์เป็นภาพที่ต้องการด้วยกระดาษ ไม้ วัสดุธรรมชาติ หรือโลหะ ผลงานที่ได้จะเกิดจากการนำวัสดุที่ต้องการมาพิมพ์จากแม่พิมพ์อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะผลงานเป็น 2 มิติ เช่นเดียวกับงานจิตรกรรม คุณค่าที่ปรากฏจะเกิดจากลักษณะด้านเนื้อหาหรือรูปแบบ

และการจัดวางองค์ประกอบทางศิลปะที่ลงตัว และ 4) งานสื่อผสม (Mixed Media) หมายถึง ผลงานทางศิลปะที่อาศัยเทคนิควิธีการในการสร้างสรรค์ผลงานผสมผสานกันตั้งแต่สองวิธีขึ้นไป เช่น ใช้กรรมวิธีของจิตรกรรมผสมผสานกับกรรมวิธีของภาพพิมพ์

1.2) ดนตรี (Music) และนาฏศิลป์ (Drama) เป็นผลงานศิลปะที่เกี่ยวกับเสียงและการร่ายรำ ความงามของดนตรีขึ้นอยู่กับการประสานกลมกลืนกันของระดับเสียง ส่วนความงามทางนาฏศิลป์ขึ้นอยู่กับลีลาการเคลื่อนไหวที่งดงามได้จังหวะกับเสียงดนตรี

1.3) วรรณกรรม (Literature) หมายถึง ผลงานสร้างสรรค์ของมนุษย์ทั้งภาษาพูดและภาษาเขียน ซึ่งประกอบด้วยผลงานร้อยแก้ว และร้อยกรอง

1.4) การแสดง (Audio Visual Arts) หมายถึง ผลงานการแสดงในรูปแบบต่างๆ ที่สามารถรับรู้ได้ทั้งการเคลื่อนไหว และการได้ยินเสียง จังหวะทำนองไปพร้อมๆ กัน เช่น การแสดงภาพยนตร์หรือละคร

2) ประเภทคุณค่าทางกายภาพ (Physical Value) เป็นผลงานศิลปะที่สามารถสนองตอบความต้องการของมนุษย์ทางด้านร่างกาย ให้มนุษย์ได้รับความสะดวกสบาย และส่งผลถึงระบบเศรษฐกิจของครอบครัว และประเทศชาติด้วย ได้แก่

2.1) สถาปัตยกรรม (Architecture) หมายถึง ผลงานศิลปะที่เกี่ยวกับการก่อสร้าง เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในการดำรงชีวิต และความเชื่อ

2.2) มัณฑนศิลป์ (Decorative Arts) เป็นผลงานศิลปะที่เกี่ยวกับการตกแต่งจัดบริเวณห้อง อาคารบ้านเรือน การจัดสวนทั้งภายใน และภายนอกอาคารบ้านเรือน

2.3) พาณิชยศิลป์ (Commercial Arts) เป็นผลงานศิลปะที่มุ่งประโยชน์ด้านการค้าเป็นหลัก เช่น ภาพโฆษณา การประดิษฐ์ของที่ระลึก หรือการทำบัตรอวยพร การเขียนภาพประกอบ

2.4) อุตสาหกรรมศิลป์ (Industrial Arts) เป็นผลงานศิลปะที่เกี่ยวกับการอุตสาหกรรม มีกระบวนการผลิตที่เป็นระบบและมาตรฐาน มักผลิตผลงานที่ละมากๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของบุคคลและสังคม

2.5) ศิลปหัตถกรรม (Craft) เป็นศิลปะงานช่าง ที่อาศัยการทำด้วยมือเป็นหลัก โดยอาศัยฝีมือ ความชำนาญเฉพาะตน ซึ่งจะมีรูปแบบที่หลากหลายตามแบบเฉพาะแต่ละท้องถิ่น (วุฒิ วัฒนสิน, 2542 : 5 อ้อยทิพย์ พลศรี, 2542 : 9 - 14)

นอกจากนี้ ชาญณรงค์ พรุ่งโรจน์ (2543 : 5 - 12) ได้จัดประเภทของงานศิลปะจากหลายแนวคิดด้วยกันได้ 2 แขนงคือ

1) จิตรศิลป์ เดิมเรียกว่า ประณีตศิลป์ หมายถึง ผลงานศิลปะที่มุ่งเน้นคุณค่าทางความงาม (Aesthetic Value) เป็นสำคัญ ตอบสนองด้านจิตใจมากกว่าประโยชน์ใช้สอย ผลงานประเภทจิตรศิลป์ประกอบด้วย

1.1) ทศศิลป์ (Visual Art) ได้แก่ 1) งานจิตรกรรม (Painting) หมายถึง ผลงานการสร้างสรรค์โดยใช้เทคนิคการวาดเส้น ระบายสี เพื่อให้เกิดรูปร่าง รูปทรง ซึ่งมีลักษณะ 2 มิติ และ 3 มิติ 2) งานประติมากรรม (Sculpture) หมายถึง ผลงานศิลปกรรม 3 มิติที่เกิดขึ้นด้วยการปั้น การแกะสลัก การหล่อ การปะ การเคาะเชื่อม หรือการผสมวิธีการต่างๆ เข้าด้วยกัน 3) งานภาพพิมพ์ (Printmaking) หมายถึง ผลงานศิลปะที่เกิดจากการออกแบบใช้เส้น ลวดลาย สี แสงเงา รูปแบบ เพื่อถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดและอารมณ์ลงบนแม่พิมพ์ จากนั้นถ่ายทอดแม่พิมพ์ไปสู่กระดาษ หรือพื้นรองรับอื่นๆ ศิลปะภาพพิมพ์จึงเป็นผลงานการถ่ายทอดขั้นที่สองจากแม่พิมพ์ 4) งานภาพถ่าย (Photography) หมายถึง กระบวนการที่ทำให้เกิดภาพถ่ายขึ้นบนวัตถุไวแสงด้วยการทำให้วัตถุไวแสงนั้นถูกกับแสงสว่างหรือถูกกับรังสีอัลตราไวโอเล็ต โดยใช้สื่อด้วยกล้องถ่ายรูป ฟิล์ม และเลนส์ 5) งานสื่อผสม (Mixed Media) หมายถึง งานศิลปกรรมที่ผสมผสานระหว่างศิลปะหลายๆ แขนง โดยใช้วัสดุเป็นสื่อรองรับ ให้เป็นรูปแบบใหม่ จนไม่อาจเรียกเป็นงานอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะได้ 6) งานศิลปะการจัดวาง (Installation) 7) งานศิลปะการแสดง (Performing Art) และ 8) งานหัตถศิลป์ (Craft)

1.2) ดุริยางคศิลป์ (Music) หมายถึง การร้อยเรียงกลุ่มเสียงเข้าหากัน อย่างมีจังหวะลีลา มีทำนองประกอบซ้อนกัน อาจเป็นในรูปการขับร้องประกอบการบรรเลง หรือในรูปของการบรรเลงด้วยดนตรีล้วนๆ

1.3) นาฏศิลป์ (Dance) หมายถึง การร่ายรำ และการเคลื่อนไหวไปมา อย่างมีจังหวะจะโคน มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นด้วยความประณีต เกิดเป็นการเคลื่อนไหวที่สวยงามน่าชม สื่อความหมายให้ผู้ชมเกิดความรู้สึกร่วมกัน

1.4) สถาปัตยกรรม (Architecture) หมายถึง งานที่แสดงถึงโครงสร้าง มีการออกแบบ สร้าง คำนวณ ใช้วัสดุ อีกทั้งต้องอาศัยงานตกแต่งเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ทั้งภายนอกและภายใน โดยอาศัยหลักด้านประโยชน์ใช้สอยให้สวยงาม คงทนถาวรและใช้วัสดุถูกต้องกับการสร้าง การตกแต่ง

1.5) วรรณกรรม (Literature) หมายถึง บทประพันธ์ที่มุ่งเน้นถ้อยคำสละสลวย อันประกอบด้วยศิลปะแห่งการนิพนธ์อันประณีต เนื้อเรื่องมีอำนาจจิตใจให้เกิดความรู้สึกนึกคิด

และอารมณ์ต่างๆ มิใช่ตัวหนังสือที่ให้ความรู้อย่างเดียว จัดเป็นงานศิลปะทางมโนภาพ แสดงออก โดยการใช้ตัวอักษรเป็นสื่อสัญลักษณ์

2) ศิลปะประยุกต์หรืองานประยุกต์ศิลป์ หมายถึง ผลงานศิลปะที่สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อ มุ่งเน้นประโยชน์ใช้สอยเป็นสำคัญ โดยใช้หลักการทางสุนทรียภาพ ประกอบด้วย

2.1) มัณฑนศิลป์ (Decorative Art) หมายถึง ศิลปะตกแต่ง เช่น การออกแบบ เครื่องเรือน ตกแต่งอาคารสถานที่โดยใช้วัสดุ สี รูปแบบให้เหมาะสมกับสถานที่ ประโยชน์ใช้สอย และจุดประสงค์ที่ใช้

2.2) อุตสาหกรรมศิลป์ (Industrial Art) หมายถึง งานศิลปะที่เกี่ยวข้องกับสิ่งของ เครื่องใช้โดยทั่วไปในชีวิตประจำวัน งานชนิดนี้ต้องนำหลักศิลปะมาใช้ตั้งแต่การวางรูปแบบ ออกแบบสร้างประกอบขึ้น ตกแต่งให้สวยงาม เหมาะกับประโยชน์ใช้สอยและอาจใช้การพาณิชย์ที่ ผลิตด้วยเครื่องจักร

2.3) พาณิชยศิลป์ (Commercial Art) หมายถึง ศิลปะการค้า เช่น ป้ายโฆษณา การ จัดวางตู้โชว์จัดตกแต่งอาคารร้านค้า

2.4) หัตถศิลป์ (Crafts) หมายถึง งานศิลปะที่นำไปใช้ในงานหัตถกรรม โดยใช้มือ ทำเป็นส่วนใหญ่ มีมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ เช่น เครื่องปั้นดินเผา งานแกะสลักไม้ งานทอ ผ้า งานหวาย รวมถึงงานช่าง 10 หมู่ของไทย

2.5) การออกแบบต่างๆ (Designs) เป็นการจัดส่วนประกอบต่างๆ ให้ลงตัว เป็น ความกลมกลืน เพื่อตอบสนองความต้องการเฉพาะเจาะจง เช่น การออกแบบลายผ้า การออกแบบ บรรจุภัณฑ์ งานออกแบบถูกนำไปใช้มากในงานประยุกต์ศิลป์ เพื่อตอบสนองความต้องการของ สังคม และให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน เป็นที่มาของงานประเภทกราฟิก (Graphic Art)

3.4 หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ

3.4.1 ความสำคัญ

กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ เป็นกลุ่มสาระการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นการส่งเสริมให้มี ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีจินตนาการทางศิลปะ ชื่นชมความงาม สุนทรียภาพ ความมีคุณค่า ซึ่งมีผลต่อคุณภาพชีวิตมนุษย์ ดังนั้นกิจกรรมศิลปะ สามารถนำไปใช้ในการพัฒนานักเรียนโดยตรง ทั้งด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์และสังคม ตลอดจนนำไปสู่การพัฒนาสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมให้ นักเรียนมีความเชื่อมั่นในตนเอง และแสดงออกในเชิงสร้างสรรค์ พัฒนากระบวนการรับรู้ทาง ศิลปะ การเห็นภาพรวม การสังเกตรายละเอียด สามารถค้นพบศักยภาพของตนเองอันเป็นพื้นฐาน

ในการศึกษาต่อหรือประกอบอาชีพได้ ด้วยการมีความรับผิดชอบ มีระเบียบวินัย สามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีความสุข

3.4.2 วิสัยทัศน์

การเรียนรู้ศิลปะ มุ่งพัฒนาให้นักเรียนเกิดความรู้ ความเข้าใจ การคิดที่เป็นเหตุเป็นผลถึงวิธีการทางศิลปะ ความเป็นมาของรูปแบบ ภูมิปัญญาท้องถิ่นและรากฐานทางวัฒนธรรม ค้นหาค่าผลงานศิลปะสื่อความหมายกับตนเอง ค้นหาศักยภาพ ความสนใจส่วนตัว ฝึกการรับรู้ การสังเกตที่ละเอียดอ่อนอันนำไปสู่ความรัก เห็นคุณค่าและเกิดความซาบซึ้งในคุณค่างานศิลปะและสิ่งรอบตัว พัฒนาเจตคติ สมาธิ รสนิยมส่วนตัว มีทักษะ กระบวนการ วิธีการ แสดงออก การคิดสร้างสรรค์ ส่งเสริมให้นักเรียนตระหนักถึงบทบาทของศิลปกรรมในสังคม ในบริบทของการสะท้อนวัฒนธรรมทั้งของตนเองและวัฒนธรรมอื่น พิจารณาว่าผู้คนในวัฒนธรรมของตนมีปฏิริยาตอบสนองต่องานศิลปะ ช่วยให้มีมุมมองของชีวิต สภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง และความเชื่อความศรัทธาทางศาสนา ด้วยลักษณะธรรมชาติของกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ การเรียนรู้เทคนิค วิธีการทำงาน ตลอดจนการเปิดโอกาสให้แสดงออกอย่างอิสระ ทำให้นักเรียนได้รับการส่งเสริม สนับสนุนให้คิดริเริ่มสร้างสรรค์ คัดแปลง จินตนาการ มีสุนทรียภาพและเห็นคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมไทยและสากล

กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะสร้างเสริมให้ชีวิตมนุษย์เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ช่วยให้มีจิตใจงดงาม มีสมาธิ สุขภาพกายและสุขภาพจิตมีความสมดุล อันเป็นรากฐานของการพัฒนาชีวิตที่สมบูรณ์ เป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตของมนุษยชาติโดยส่วนตน และส่งผลต่อการยกระดับคุณภาพชีวิตของสังคมโดยรวม

3.4.3 คุณภาพของนักเรียน

เมื่อจบการศึกษาขั้นพื้นฐานในกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะแล้ว นักเรียนจะมีจิตใจงดงาม มีสุนทรียภาพ รักความสวยงาม ความเป็นระเบียบ รับผิดชอบต่อหน้าที่ เห็นคุณค่าความสำคัญของศิลปะ ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ตลอดจนศิลปวัฒนธรรม อันเป็นมรดกทางภูมิปัญญาของคนในชาติ สามารถค้นพบศักยภาพความสนใจของตนเองอันเป็นพื้นฐานในการศึกษาต่อหรือประกอบอาชีพทางศิลปะ มีจินตนาการ ความคิดสร้างสรรค์ มีความเชื่อมั่นพัฒนาตนเองได้และ แสดงออกอย่างสร้างสรรค์ มีสมาธิในการทำงาน มีระเบียบวินัย ความรับผิดชอบ สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

3.4.4 สาระและมาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้นที่ 3 กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ (สาระที่ 1 ทักษะศิลป์)

3.4.4.1 มาตรฐาน ศ 1.1

สร้างสรรค์งานทัศนศิลป์ตามจินตนาการ และความคิดสร้างสรรค์ วิเคราะห์ วิพากษ์ วิวิจารณ์ คุณค่างานทัศนศิลป์ ถ่ายทอดความรู้สึกความคิดต่องานศิลปะอย่างอิสระ ชื่นชมและประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

- 1) รู้วิธีสื่อความคิด จินตนาการ ความรู้สึก ความประทับใจ ด้วยวัสดุอุปกรณ์ เทคนิค วิธีการทางศิลปะและสื่อความหมายได้
- 2) คิดริเริ่ม ดัดแปลงใช้ทัศนธาตุและองค์ประกอบทางทัศนศิลป์ เทคนิค วิธีการ รูปแบบใหม่ๆ ในการสร้างงานทัศนศิลป์ตามความถนัดและความสนใจ
- 3) ใช้กระบวนการสร้างสรรค์งานทัศนศิลป์ ประยุกต์ใช้สื่อ วัสดุ อุปกรณ์และเทคโนโลยีได้อย่างเหมาะสมและมีความรับผิดชอบ
- 4) แสดงออกถึงความรู้สึกในการรับรู้ความงามจากประสบการณ์ จินตนาการ โดยใช้หลักและความงามของศิลปะตามความถนัดและความสนใจ
- 5) แสดงความคิดเห็น อธิบายความหมาย จำแนกความแตกต่างของงานทัศนศิลป์เกี่ยวกับทัศนธาตุและความงามของศิลปะ
- 6) นำความรู้และวิธีการ ประสบการณ์ทางทัศนศิลป์ที่ตนถนัดและสนใจไปใช้กับกลุ่มสาระการเรียนรู้อื่นๆ และชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม

3.4.4.2 มาตรฐาน ศ 1.2

เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างทัศนศิลป์ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม เห็นคุณค่างานทัศนศิลป์ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และสากล

- 1) เข้าใจความเชื่อทางวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อการสร้างงานศิลปะ
- 2) ซาบซึ้ง เห็นคุณค่าศิลปะ วัฒนธรรมไทย มีส่วนร่วมในการสร้างงานทัศนศิลป์ที่สะท้อนวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทยและสากล (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2545 : 1 - 10)

สรุปว่า หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ในกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ มีความคาดหวังให้นักเรียนมีลักษณะนิสัย และพฤติกรรมอันดีงามทางด้านศิลปะ เห็นคุณค่าและความสำคัญของศิลปะ ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ตลอดจนจิตวิญญาณวัฒนธรรม มรดก

ทางภูมิปัญญาของคนในชาติ สามารถค้นพบศักยภาพความสนใจและความถนัดของตนเอง อันเป็นพื้นฐานในการศึกษาต่อหรือประกอบอาชีพ สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข จึงได้กำหนดให้มีเนื้อหาสาระและมาตรฐานให้นักเรียนสร้างสรรค์งานที่สนใจตามจินตนาการ และความคิดสร้างสรรค์ วิเคราะห์ วิพากษ์ วิจารณ์ คุณค่างานที่สนใจ ถ่ายทอดความรู้สึกความคิด ต่องานศิลปะอย่างอิสระ ชื่นชม และประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างทัศนศิลป์ ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เห็นคุณค่างานทัศนศิลป์ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของภูมิปัญญาท้องถิ่น

3.5 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของนักเรียน

กระบวนการเรียนรู้เป็นส่วนสำคัญในการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนเป็นอย่างมาก ดังที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 หมวด 4 แนวทางการจัดการศึกษา มาตรา 24 กล่าวว่า การจัดกระบวนการเรียนรู้จะต้องจัดเนื้อหาสาระและกิจกรรม ให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของนักเรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ฝึกทักษะกระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา จัดกิจกรรมการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้นักเรียนทำได้ คิดเป็น ทำเป็น และเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง จัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่างๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุล รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงาม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา ส่งเสริมสนับสนุนให้ครูจัดบรรยากาศแวดล้อมสื่อการเรียน อำนวยความสะดวกให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้ ทั้งนี้ครูและนักเรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกัน จากสื่อการเรียนการสอนและแหล่งเรียนรู้ประเภทต่างๆ จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลาทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดามารดา ผู้ปกครองและบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนานักเรียนตามศักยภาพ ดังนั้นผู้วิจัยจึงนำเสนอแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ ประกอบด้วย ความหมายของการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ และแนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของนักเรียน โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.5.1 ความหมายของการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้

การเสริมสร้าง หมายถึง การเพิ่มพูนให้ดีขึ้นหรือมั่นคงยิ่งขึ้น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542 : 1216) ด้านความหมายของกระบวนการเรียนรู้ หมายถึง การดำเนินการอย่างมีขั้นตอนหรือวิธีการที่มีระบบ หรือการใช้วิธีการในการสร้างความหมาย ความเข้าใจในข้อมูล เนื้อหาสาระหรือประสบการณ์ต่างๆ ด้วยตนเองเพื่อให้ตนเองเกิดการเรียนรู้ ทั้งความรู้ การคิดเป็น และทำเป็นในระดับหนึ่งและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น กระบวนการเรียนรู้เป็นประสบการณ์หรือพฤติกรรมหลังจากบุคคลนั้นได้มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม โดยเป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง ทั้ง

ในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตจริง หรือเกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน สภาพความเป็นอยู่ เป็นการแสดงให้เห็นถึงลักษณะของกระบวนการที่ต่อเนื่องของการเรียน โดยเป็นกระบวนการทุกขั้นตอน ตั้งแต่การหาข้อมูล การกำหนดปัญหา การจัดลำดับความสำคัญของปัญหา การวิเคราะห์เหตุแห่งปัญหา การหาแนวทางแก้ไขและวางแผนการแก้ปัญหา (นงลักษณ์ วิรัชชัย และสุวิมล ว่องวานิช, 2544 : 4 ทิศนา แจมมณี และคณะ, 2544 : 9 อรวรรณ ปิรันธน์โอวาท, 2542 : 48 ลีลาภรณ์ บัวสาย, ม.ป.ป. อ้างถึงในวิมลลักษณ์ ชูชาติ, 2540 : 32) นอกจากนี้ กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง การจัดเนื้อหาสาระ แหล่งเรียนรู้ การวัดประเมินผล และกิจกรรมที่สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของนักเรียน โดยการผสมผสานความรู้ด้านต่างๆ อย่างสมดุล เพื่อมุ่งพัฒนาคนและชีวิตให้เกิดประสบการณ์การเรียนรู้เพิ่มความสามารถ ส่งเสริมให้นักเรียนเกิดการคิด เกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง (พันธ์ศักดิ์ พลสารมัย วัลลภา เทพหัสดิน ณ อยุธยา และทิพย์รัตน์ สีเพชรเหลือง, 2543 : 3) และกระบวนการเรียนรู้ คือ กระบวนการอันมีรากฐานอยู่ที่ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้แยกแยะระหว่างการเรียนรู้กับวิถีชีวิต การรู้และการปฏิบัติ เนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้เป็นหนึ่งเดียวกัน เป็นกลไกสำหรับการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้มนุษย์มีศักยภาพในการพัฒนา ดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงและพึ่งตนเอง (พรพิไล เลิศวิชา, 2541 อ้างถึงในปาริชาติ วลัยเสถียร, 2543 : 174 วิมลลักษณ์ ชูชาติ, 2540 : 32)

ดังนั้นกระบวนการเรียนรู้ในความหมายของผู้วิจัย หมายถึง วิธีการหรือการดำเนินการอย่างมีระบบเป็นขั้นตอน เพื่อพัฒนาความคิดให้มีศักยภาพ เพิ่ม เปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาพฤติกรรมในการดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงและพึ่งตนเองได้ และการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ หมายถึง การเพิ่มเติม ส่งเสริมและสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ที่มีอยู่หรือการประดิษฐ์คิดค้นสร้างสรรค์ออกแบบกระบวนการเรียนรู้ใหม่

3.5.2 แนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของนักเรียน

การปฏิรูปการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 มีจุดมุ่งหมายที่สำคัญคือ การให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้อย่างแท้จริง และให้ความสำคัญกับการปฏิรูปการเรียนรู้ไว้ในหมวด 4 แนวทางการจัดการศึกษา มาตรา 22 ถึง 24 ถึงวิธีการที่จะทำให้นักเรียนได้พัฒนากระบวนการเรียนรู้จนบรรลุเนื้อหาสาระและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ หลักการที่สำคัญต้องยึดนักเรียนเป็นศูนย์กลางและเป็นสำคัญ จัดเนื้อหาและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจความถนัดของนักเรียน สอดคล้องกับสถานการณ์จริงให้นักเรียนสามารถปรับและประยุกต์สิ่งที่เรียนให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ จัดกิจกรรมแบบบูรณาการสาระ วัดและประเมินผลการเรียนรู้ตามสภาพจริง ใช้วิธีการหลากหลายตามธรรมชาติของพฤติกรรมการเรียนรู้ที่แตกต่างกันของนักเรียน

ลักษณะกระบวนการเรียนรู้ที่ดี เพื่อให้เกิดประโยชน์และผลดีต่อนักเรียนมากที่สุดตามที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 คาดหวังและต้องการ จะต้องกระตุ้นเซลล์สมอง 3 ส่วน ทั้งการเห็น การได้ยินและประสาทสัมผัส ดังนั้นกระบวนการเรียนรู้ จะต้องเปิดโอกาสให้นักเรียนมีพฤติกรรมในการทำงานเป็นทีม ให้นักเรียนแต่ละคน ได้เรียนรู้ถึงความรู้ ความสามารถ ความสนใจและทักษะของแต่ละคน ก่อให้เกิดพลังการทำงานเป็นกลุ่ม พัฒนาความสามารถทางอารมณ์ และความเป็นประชาธิปไตย การทำงานเป็นทีมที่มีประสิทธิภาพนั้น สมาชิกของทีมต้องมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน มีทักษะการอยู่ และทักษะการทำงานร่วมกัน จัดให้นักเรียนมีพฤติกรรมการแสดงออกอย่างอิสระ ในการสร้างผลงานที่มีคุณภาพโดยการปฏิบัติจริง เรียนรู้จากสภาพจริง มีประสบการณ์สัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ฝึกทักษะการจัดการ ทักษะการสื่อสาร ทักษะการคิด ทักษะการแก้ปัญหา และตัดสินใจ ทักษะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม เมื่อนักเรียนได้เรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม (participatory learning) อยู่ในสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการสร้างสรรค์ด้วยตนเอง และมีโอกาสในการเลือก การให้นักเรียนได้มีโอกาสเห็นงานตนเอง ทำให้มีความหมายและสร้างความพึงพอใจ เป็นแรงจูงใจที่ดี ทำให้นักเรียนได้รับความรู้ใหม่ๆ มากยิ่งขึ้น สามารถคิดด้วยตนเอง การแสวงหาความรู้อย่างอิสระเป็นการเปิดโอกาสให้นักเรียนได้เรียนรู้สิ่งต่างๆ จากธรรมชาติ จินตนาการ ความงาม และความดีเพื่อเก็บข้อมูลเข้าไปสร้างเป็นโครงสร้างความรู้ในสมอง ทำให้มีความคิดสร้างสรรค์สูง มีพลังความคิดด้านบวก มีสมาธิสูง มีจินตภาพและความจำ (สมศักดิ์ สิ้นธุระเวชญ์, 2542 : 6 - 8)

กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ จึงให้ความสำคัญในการจัดกระบวนการเรียนรู้และได้เสนอรูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นนักเรียนเป็นสำคัญที่สุด คือ รูปแบบการสอนแบบประสาน 5 แนวคิดหลัก (Cippa Model) ของ ทิศนา ขัมมณี เพื่อให้ผู้สอนนำไปใช้ในการจัดการเรียนรู้ ซึ่งแนวคิดหลัก 5 แนวคิดที่เป็นพื้นฐานของการจัดการเรียนการสอนที่เน้นนักเรียนเป็นสำคัญ คือ

- 1) แนวคิดการสร้างสรรค์ความรู้ เป็นแนวคิดที่เปิดโอกาสให้นักเรียนค้นพบความรู้ โดยตนเอง
- 2) แนวคิดเรื่องกระบวนการกลุ่มและการเรียนแบบร่วมมือหรือการปฏิสัมพันธ์ เป็นการให้นักเรียนได้ปฏิสัมพันธ์กับผู้สอน เพื่อน สื่อ และสิ่งแวดล้อม
- 3) แนวคิดเกี่ยวกับความพร้อมในการเรียนรู้ เป็นการให้นักเรียนมีส่วนร่วมทั้งในด้านร่างกาย อารมณ์ ปัญญา และสังคมในการเรียนรู้ให้มากที่สุด

4) แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้กระบวนการ นักเรียนได้เรียนรู้กระบวนการต่างๆ ซึ่งเป็นทักษะต่างๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต

5) แนวคิดการถ่ายโอนความรู้หรือการนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ นักเรียนสามารถนำความรู้ไปใช้ในสถานการณ์ต่างๆ (ชนาธิป พรกุล, 2543 : 14 - 15)

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2542 : 25) ได้เสนอแนวทางการจัดการกระบวนการเรียนรู้ โดยการจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับความแตกต่างระหว่างบุคคล ให้นักเรียนได้พัฒนาเต็มความสามารถทั้งด้านความรู้ จิตใจ อารมณ์และทักษะต่างๆ ให้นักเรียนได้เรียนจากสถานการณ์จริง ที่เป็นประโยชน์และสัมพันธ์กับชีวิตจริง เรียนรู้ความจริงในตัวเองและความจริงจากแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย สร้างแรงกระตุ้นให้นักเรียนได้เรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยการให้ทดลองและปฏิบัติด้วยตนเอง ครูทำหน้าที่เตรียมการ จัดสิ่งเร้า ให้คำปรึกษา

นอกจากนี้ สมศักดิ์ สินธุระเวชชัย (2542 : 6 - 8) กล่าวว่า กระบวนการจัดการเรียนรู้นั้นต้องใช้ในการบูรณาการ การเชื่อมโยงสาระการเรียนรู้โดยบูรณาการทั้งกลุ่มสาระการเรียนรู้และข้ามกลุ่มสาระการเรียนรู้ ซึ่งทำให้นักเรียนเกิดสมดุลที่เป็นองค์รวม กระบวนการเรียนรู้ต้องทำให้นักเรียนมีความรู้สึกที่สามารถเรียนได้ และเมื่อประสบความสำเร็จจะทำให้อยากรู้มากขึ้น ทำให้การเรียนรู้เป็นสิ่งที่ง่าย นักเรียนสร้างความรู้ผ่านกระบวนการคิดด้วยตนเอง ซึ่งในกระบวนการสร้างความรู้ใหม่ of นักเรียน มีกระบวนการสร้างสองกระบวนการด้วยกัน สิ่งแรกคือนักเรียนเรียนรู้ด้วยการสร้างความรู้ใหม่ขึ้นด้วยตนเอง โดยความรู้จะเกิดขึ้นจากการแปลความหมายประสบการณ์ที่ได้รับ สิ่งที่สองคือกระบวนการเรียนรู้จะมีประสิทธิภาพมากที่สุด หากกระบวนการนั้นมีความหมายกับนักเรียนคนนั้น ครูผู้สอนต้องเข้าใจลักษณะการเรียนรู้และเทคนิคการเรียนรู้ of นักเรียนแต่ละคนที่แตกต่างกัน และช่วยเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้นั้นให้เป็นไปตามธรรมชาติของนักเรียน

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540 : 45 - 48) ได้ศึกษาวิเคราะห์ และประมวลลักษณะการเรียนรู้ พอสรุปได้ว่า กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์มีลักษณะการเรียนรู้ด้วยการลงมือทดลองถูก เรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำจริง เรียนรู้โดยพิธีกรรมและศาสนา เรียนรู้โดยวิถีครูพักลักจำ เรียนรู้จากการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ ทำการถ่ายทอดความรู้โดยการสาธิต บอกเล่า และบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งถือว่าเป็นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม

ดังนั้นแนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ ต้องใช้รูปแบบการเรียนการสอน วิธีการและเทคนิคต่างๆ อย่างหลากหลาย มาเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับนักเรียน เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและศักยภาพสูงสุด

4. กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยเรื่องการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของนักเรียนด้านคุณค่าศิลปะท้องถิ่น เป็นการวิเคราะห์องค์ความรู้ด้านศิลปะท้องถิ่นที่มีในชุมชน ซึ่งอธิบายถึงเป้าหมาย ลักษณะการดำรงชีวิตของคนในชุมชน การเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านศิลปหัตถกรรม รูปความคิดและรูปแบบเชิงปฏิบัติการศิลปหัตถกรรมของปราชญ์ท้องถิ่น โดยนำองค์ความรู้ด้านศิลปะท้องถิ่นดังกล่าว มาค้นหาคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านศิลปหัตถกรรม เจื้อนไผ่และกระบวนการนำความรู้ศิลปหัตถกรรมมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน เพื่อนำมากำหนดแนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของนักเรียนด้านคุณค่าศิลปะท้องถิ่น จึงได้ดำเนินการวิเคราะห์ในเรื่องต่อไปนี้

การวิเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในฐานะองค์ความรู้ด้านศิลปะท้องถิ่น เป็นการวิเคราะห์เพื่ออธิบายถึงเป้าหมาย การดำรงชีวิตของคนในชุมชนว่ามีลักษณะอย่างไร กระบวนการเรียนรู้และลักษณะการถ่ายทอดความรู้ศิลปะท้องถิ่นด้านศิลปหัตถกรรมเป็นอย่างไร รูปความคิดและรูปแบบเชิงปฏิบัติการศิลปหัตถกรรมเป็นอย่างไร โดยศึกษาจากการที่ชุมชนได้สร้างความสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ ภายในชุมชนและกำหนดเป็นความรู้

การวิเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของนักเรียนด้านคุณค่าศิลปะท้องถิ่น เป็นการวิเคราะห์เพื่อชี้ให้เห็นว่าเจื้อนไผ่และกระบวนการนำความรู้ศิลปหัตถกรรมมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะที่สอดคล้องกับหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 เป็นอย่างไร รวมทั้งเจื้อนไผ่และกระบวนการดังกล่าว ได้นำไปสู่การสร้างหรือกำหนดแนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของนักเรียนด้านคุณค่าศิลปะท้องถิ่นอย่างไร โดยศึกษาจากกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่โรงเรียนได้เชื่อมโยงกับความรู้ของชุมชน ซึ่งนำไปสู่การกำหนดแนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของนักเรียนด้านคุณค่าศิลปะท้องถิ่น